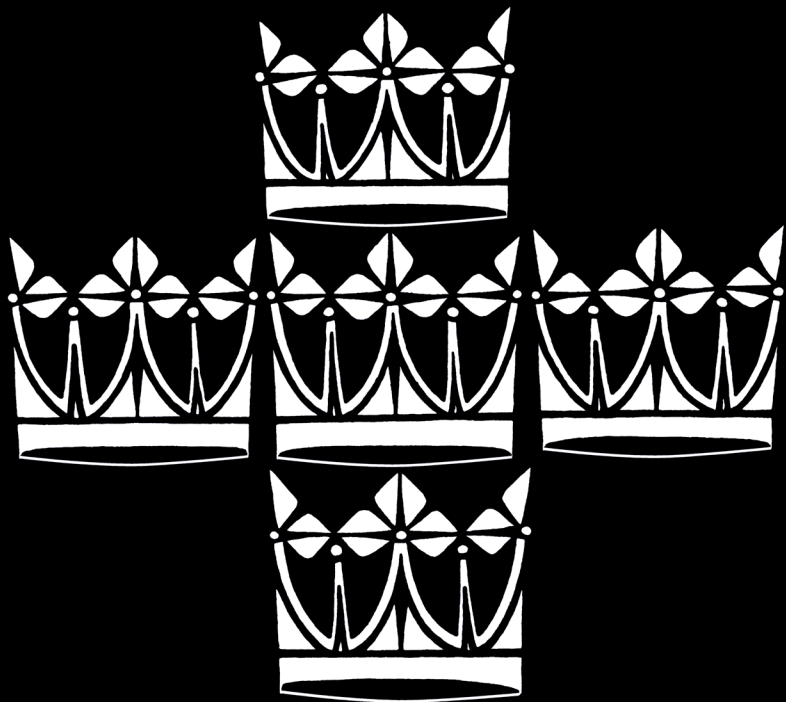

Inga von Corswant-Naumburg
 Friherre Hans Abraham Kruuse af Verchous
 vapensköld och anvapen i Grödinge kyrka 393

Poul Holstein
 Slægten von Bertouchs og
 de Bertouch-Lehns heraldik 409

Ronny Andersen
 Kongelige våbenmalere og heraldisk kunst 427

Trond Norén Isaksen
 Kongevåpenet og 1905 436

Allan Tønnesen
 Otto H. M. baron Haxthausen 1925–2008 439

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark - poulholstein@hotmail.com

Redaktion

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2.t.h., DK-2000 Frederiksberg, Danmark
- nils.bartholdy@email.dk

Redaktør, fil.mag. Anton Eskola, Melkogatan 14 C 73, FI-00210 Helsingfors, Finland - aeskola@cc.helsinki.fi

Førstekonsulent, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge - heraldikk@gmail.com

Hovrättsfiskal, doktorand, jur.kand. Martin Sunnqvist, Hantverkaregatan 9 D, SE-261 51 Landskrona, Sverige
- sunnqvist@yahoo.com

Redaktionsråd

Principal Records Specialist, B.A., M.A. Adrian Ailes, The National Archives, England

Amanuens, fil.kand. Tom C. Bergroth, Finland

Associate Professor, Ph.D. D'Arcy J. D. Boulton, Medieval Institute, University of Notre Dame, USA

Historiker, forfatter, cand.philol. Terje Bratberg, Norge

Hum.kand. Wilhelm Brummer, Finland

Universitetslektor, jur.dr., fil.kand. Eric Bylander, Göteborgs universitet, Sverige

Ph.D. Clive Cheesman, Rouge Dragon Pursuivant, College of Arms, England

Cand.scient. Steen Clemmensen, Danmark

Fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, Sverige

Fil.dr.h.c. Vigdís Finnbogadóttir, Islands forhenværende Præsident, Island

Professor em., dr.philos. Erla Bergendahl Hohler, Norge

Tandlæge, cand.odont. Per Hougaard, Danmark

Gymnasiumlærer Guðný Jónasdóttir, B.A., Island

Statsheraldiker, fil.dr. Henrik Klackenberg, Riksarkivet, Sverige

Museumsinspektør, cand.arch. Peter Kristiansen, Rosenborg Slot, Danmark

Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Københavns Universitet, Danmark

Forskardoktor Ph.D. Antti Matikkala, Helsingfors universitet, Finland

Stipendiat, cand.philol. Torgeir Melsæter, Norge

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Norge

Kgl. ordenshistoriograf, riddarhusgenealog, fil.kand. Per Nordenvall, Riddarhuset, Sverige

Elizabeth Roads, M.V.O., Lyon Clerk & Carrick Pursuivant, Court of the Lord Lyon, Skotland

Professor, dr.phil. Georg Scheibelreiter, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Østrig

Fil.dr. Leif Tengström, Finland

Friherre Hans Abraham Kruise af Verchous vapensköld och anvapen i Grödinge kyrka

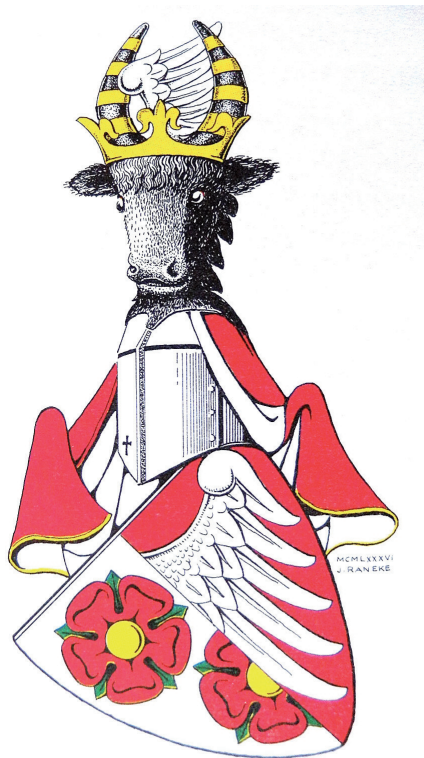
Av Inga von Corswant-Naumburg

Bakgrund

Grödinge kyrka i Södermanland ligger högt över det omgivande landskapet och för åtskilliga sekler sedan nådde vattnet nästan fram till kyrkan. Jorden i socknen brukades i olika gårdsenheter och säterier. Efter en sannolikt mycket ståtlig begravningsgudstjänst i Jakobs kyrka i Stockholm den 26 maj 1689 gravsattes landshövdingen friherre Hans Abraham Kruise af Verchou (1626–1688) i denna sörmländska kyrka.¹ Hans huvudbaner och anvapen som funnits med vid ceremonin i Stockholm och under processionen genom det sörmländska landskapet hängdes efter gravsättningen upp i Grödinge kyrka.

Britta Strömfelt, som föddes i mitten av 1630-talet och avled omkring 1680, var Hans Abrahams första hustru och tillsammans hade de fyra barn. Paret bör ha gift sig i början av 1650-talet då den kände hovmannen Johan Ekeblad (1629–1696) i ett brev till brodern Claes Ekeblad (1625–1656) nämner att von Kruse med hustru hade besökt honom i Stockholm. Besöket hos Ekeblad gjordes under några dagar i slutet av juni 1653 då de nyligen hade återkommit från Tyskland.²

1682 gifte generalmajoren Hans Abraham Kruise af Verchou om sig med Birgitta Clerck (†1701). Hon hade i sitt första äktenskap varit gift med Johan Hartman, adlad Adlerhielm (1624–1679). Det

Ill. 1. Adliga ätten von Kruses vapen enligt teckning av Jan Raneke.

The coat of arms of the noble family von Kruse.

var ett äktenskap som ingåtts inom den nära släktkretsen då Hartman var bror till Birgittas styvmor. Johan Adlerhielm var förmögen och ägde ett flertal gårdar i och omkring Grödinge socken.³ Då Johan Adlerhielm avled gravsattes han i Grö-

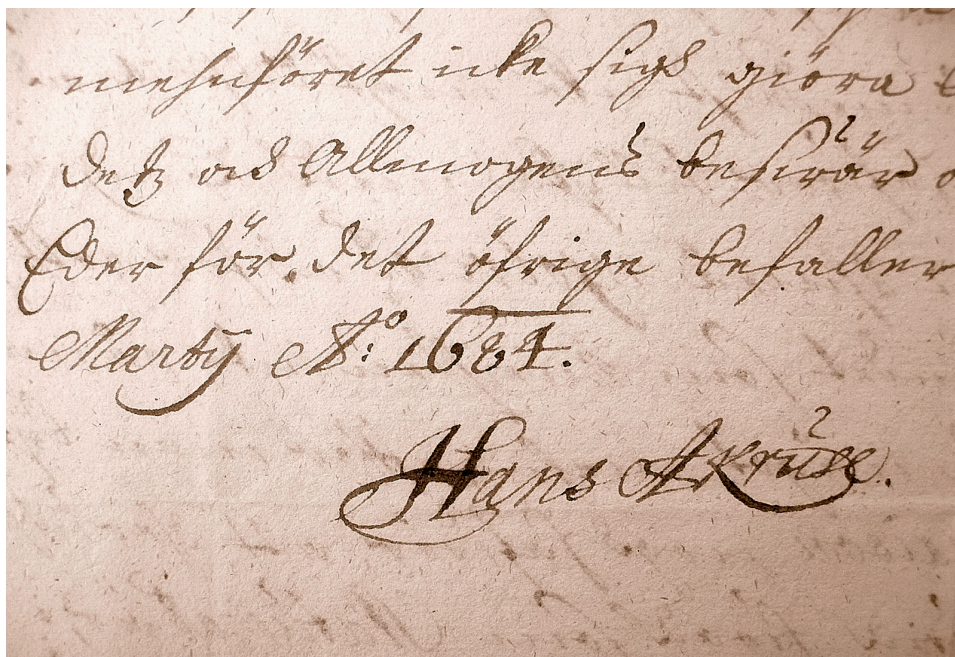
Ill. 2. Umeå kungsgård ur Suecia Antiqua et Hodierna. Foto författaren.
The Royal castle of Umeå, from Suecia Antiqua et Hodierna.

dinge kyrka där hans och Birgitta Clercks namn kan ses på den sten som täcker grav-
ven i kyrkans kor. Egendomarna som
Adlerhielm ägde gick i arv till änkan Bir-
gitta Clerck och barnen. Hennes nye make,
Hans Abraham Kruuse af Verchou, fick ta
hand om gårdarna till vilka även hörde den
större gården Snäckstavik sedermera
Marieberg.⁴ Det var på grund av dessa
släktförhållanden som landshövdingen i
Umeå kom att få sin sista viloplats i Grö-
dinge kyrka.

Hans Abraham var den första generatio-
nen av släkten von Kruse, en gammal tysk
adelssläkt, som invandrade till Sverige. Han
naturaliserades som svensk adelsman den

27 juli 1664 och introducerades en månad
senare på Riddarhuset (ill. 1).

Själv föddes han på egendomen
Varchow i sydöstra Mecklenburg, redan
1326 kan det beläggas att familjen hade
anknytning till Varchow.⁵ Namnet Kruse
kan ha tagits från godset och byn med
namnet Kraase som ligger i samma trakt
som Varchow och som släkten också ägde.
Den unge Hans Abraham von Kruse bör-
jade sin militär bana i franska armén. Han
utnämndes 1654 till kapten vid Dalrege-
mentet, ett infanteriregemente där han
tjänstgjorde som chef för Orsa kompani.
Tjugo år senare utnämndes han till överste.
Under senare delen av sin tjänstgöringstid

Ill. 3. Landshövdingebrev av friherre Hans Abraham Kruuse af Verchou, som brukade underteckna sina skrivelser enbart med Hans A. Kruuse. RA, Stockholm. Foto författaren.

A letter from Baron Hans Abraham Kruuse af Verchou, as governor. He signed his letters simply as Hans A. Kruuse.

kom von Kruse att bo på det nyuppförda överstebostället i Hedemora, Nääs kungsgård, som troligen ritats av Erik Dahlbergh. Under sin tid vid regementet deltog von Kruse i både Karl X Gustafs och Karl XI:s olika krig och han tillhörde den stora skara människor som sårades svårt under slaget vid Lund 1676.

1679 upphöjdes Hans Abraham i friherrligt stånd med namnet Kruuse af Verchou och drygt fyra år senare utnämndes han till generalmajor och förordnades till landshövding i Västerbottens län med tjänstebostad på Umeå kungsgård (ill. 2). Då lämnade generalmajoren för alltid sitt regemente som han tillhört i över 30 år och

”med vilket han prövat mången blodig lek”.⁶ Hans Abraham tillträdde landshövdingeämbetet i Västerbottens län efter sin svåger Hans Clerck (1639–1711). Under de fem år Kruuse af Verchou hann utöva sitt ämbete förekom varierande uppgifter inom länet. Bland annat ålåg det länets chef att motverka avgudadyrkan bland invånarna i norr. Vid ett annat tillfälle skulle Kruuse, på kungens befallning, arrangera så att renar kunde skickas till Holland.⁷ Under dessa år undertecknade landshövdingen alltid sina skrivelser med Hans A. Kruuse även efter det att ätten upphöjts i friherrligt stånd 1679⁸ (ill.3).

Ceremonisköldar vid begravning

Redan från 1300-talet finns det uppgifter om att en avlidens mans vapensköld fördes med vid begravningen.⁹ Denna sköld utgjordes då av hans strids- eller tornersköld, alltså inte ett nytillverkat föremål, som kom att hängas upp i kyrkan, nära den avlidnes gravplats. För att få begravas inne i kyrkan måste den avlidnes familj betala en viss summa till kyrkan. Avgiften som krävdes varierade beroende på var i kyrkan graven placerades. Även under senare sekler tog kyrkan ut en avgift för gravsättning i en grav inne i kyrkan vilket fick till följd att familjer kom att bygga egna gravkor.

Under dessa tidiga sekler finns inte någon uppgift på att anvapen skall ha förekommit i samband med begravningen. Traditionen, med vapensköldar och de senare tillkomna anvapnen, som upprätthölls genom hundratals år gällde endast för den manliga delen av familjen, från nyfödda söner till äldriga män. Till största delen var det adliga ätter som lät föra med sina vapen i processionen. Ett fåtal vapensköldar finns dock kvar vilka tillverkades för icke adliga personer, motiven på dessa visar bomärken eller enkla militära föremål.

När man vid 1500-talets mitt började tillverka nya huvudbaner dyker också de första sköldarna upp som visar den avlidnes anvapen. De tidigaste vapenbilderna från den här perioden målades på enkla svartmålade träskivor där ättevapnet med hjälm-täcke utfördes med hjälp av schabloner. Det var först omkring trekvarts sekel senare som de snidade vapensköldarna började användas. Under 1600-talets senare del påverkades de skickliga träbildsnidare av barock-

tidens överdådiga stilideal och huvudbaner blev större och betydligt yvigare i dekordetaljerna än tidigare.

Det Kruuseska huvudbaneret är typiskt för de kraftfullt snidade huvudbaner i bemålad relief och friskulptur som blev specifika för länderna kring Östersjön. Traditionen att i begravningståget, förutom begravningsfanorna av tyg, föra en nytillverkad vapensköld i trä och därefter placera den i den avlidnes sockenkyrka är unik för vårt område. Fortfarande finns dessa skulpturer bevarade i kyrkor och på museer i större delen av Sverige, Finland, Baltikum och i delar av norra Tyskland.¹⁰ Seden, att nytillverka en vapensköld som skulle bäras med i processionen inför begravningsgudstjänsten och gravsättningen, går således tillbaka till mitten av 1500-talet och kom i Sverige att fortleva fram till mitten av 1800-talet. I de övriga länderna varierade seden något. I Baltikum och Finland förekom huvudbaner längre fram under 1800-talet medan seden försvann tidigare i norra Tyskland.

Huvudbaneret för friherre Hans Abraham Kruuse af Verchou

Vid begravningen av Hans Abraham Kruuse af Verchou på våren 1689 bars hans huvudbaner och anvapen i procession framför eller på var sida om kistan. Det bevarade huvudbaneret består av en stor snidad, omkring 2 meter hög vapensköld inklusive en textkartusch nedtill. Baneret var tidigare fäst på en omkring 1,5 meter lång svartmålad bärstång med rektangulärt tvärsnitt. De okformade bräder som tjänstgjorde som fästanordning för bärstången syns än på sköldens baksida (ill.4).

III. 4. Huvudbaner för friherre Hans Abraham Kruuse af Verchou i Grödinge kyrka. Södermanland. Foto författaren.
Funeral coat of arms of Baron Hans Abraham Kruuse af Verchou in the church of Grödinge.

Den friherrliga vapenskölden är utförd på en kvadrerad fransk sköld med sneddade övre hörn och något upphöjda förgyllda sidor. I centrum ses hjärtskölden med adliga ätten von Kruses vapen. Den med en pärlkrona krönta skölden i spansk form har en taggig kontur. Hjärtskölden är kluven och överst i dexter fält ses en röd fembladig ros i fält av silver och nedanför en utkommande röd ros. I sinister fält av guld ses en utkommande nedåtriktad örninge i svart. Vapnet som ätten von Kruse för har gemensamt ursprung med ätten von Holstein. Både vapen och källor dokumenterar släktskap på den agnatiska sidan mellan de båda ätterna.¹¹ Ätterna kommer från samma trakt i Mecklenburg och släktskap emellan personer med namnen Kruse och Holstein återfinns i sigill för släkterna redan 1320 respektive 1337, ätterna har samma vapenmotiv men färgerna kom att förändras på vapnen.¹²

Friherrevapnet utgörs av fyra fält där de röda fälten, 1 och 4, visar en man iklädd hel silverfärgad rustning vänd en face med uppfällt visir. Han håller en silverfärgad bardisan med höger hand och bakom honom syns ett svärd. Motivet i de silverfärgade fälten, 2 och 3, utgörs av fyra korslagda blå fanor placerade i en horisontell grön lagerkrans med ett band i guld. Alla motiven är snidade i låg relief och tangerar fältens kanter.

Skölden kröns av två silverfärgade hjälmar med förgylld dekor och en förgylld klenod som hänger i ett snidat pärlband. Mellan de båda krönta hjälmarna vilar en pärlkrona. Dexter hjälmprydnad består av ett silverfärgat tjurhuvud med röda oxhorn (vesselhorn) omvirade med gröna klöverblad och stjälkar/guldtrådar målade i guld.

Den svarta örningen, ett motiv från familjens adliga vapen, är placerad mellan de båda vesselhornen. Tjurhuvudet finns redan som hjälmprydnad hos de båda adliga ätterna von Kruse och von Holstein. Det som på huvudbaneret framställts som tre guldtrådar kring tjurhornen utgjordes i von Kruses uradliga vapen av svarta bjälkar i guld medan det von Holsteinska vapnet innehöll röda bjälkar i guld.¹³ Tjurhuvudet, dock utan dessa bjälkar, visar på ursprunget från Mecklenburg där motivet användes som symbol redan på 1200-talet av landets furste.¹⁴ Den andra hjälmprydnaden utgörs av fyra blå sammanhållna fanor nedstuckna i en lagerkrans med förgyllt band.

Hjälmtäcket är sammansatt av stora cirkelformade och genombrutna delar av akantusblad i guld respektive silver och fodrade i svart och rött. Nedtill på huvudbaneret övergår hjälmtäcket i försilvrade trofégrupper med standar, kanonrör och en trumpet på var sida. Den ovala textkartuschen längst ned på skulpturen har en text som skrivits med svart på en yta av silver och den lyder:

"Kongl. Majj Wår Allernådigste Konungs herres tro man General Maior af infanteriet och Landhöfding öfwer Wästerbottn och der under hörande Landskap den edle och Wälborne herre H^r Hans Abraham Kruus friiherre till Verko herre till Måshult och Sunby är född på Verko Anno 1626^{dn} 9 Junij och i herranom afsomnad på Uhmeå Kungsgård i Wästerbottn den 13 Nov 1688."(ill. 5).

Enligt den inventering som företogs i oktober 1830 i Grödinge kyrka lyder texten något annorlunda:

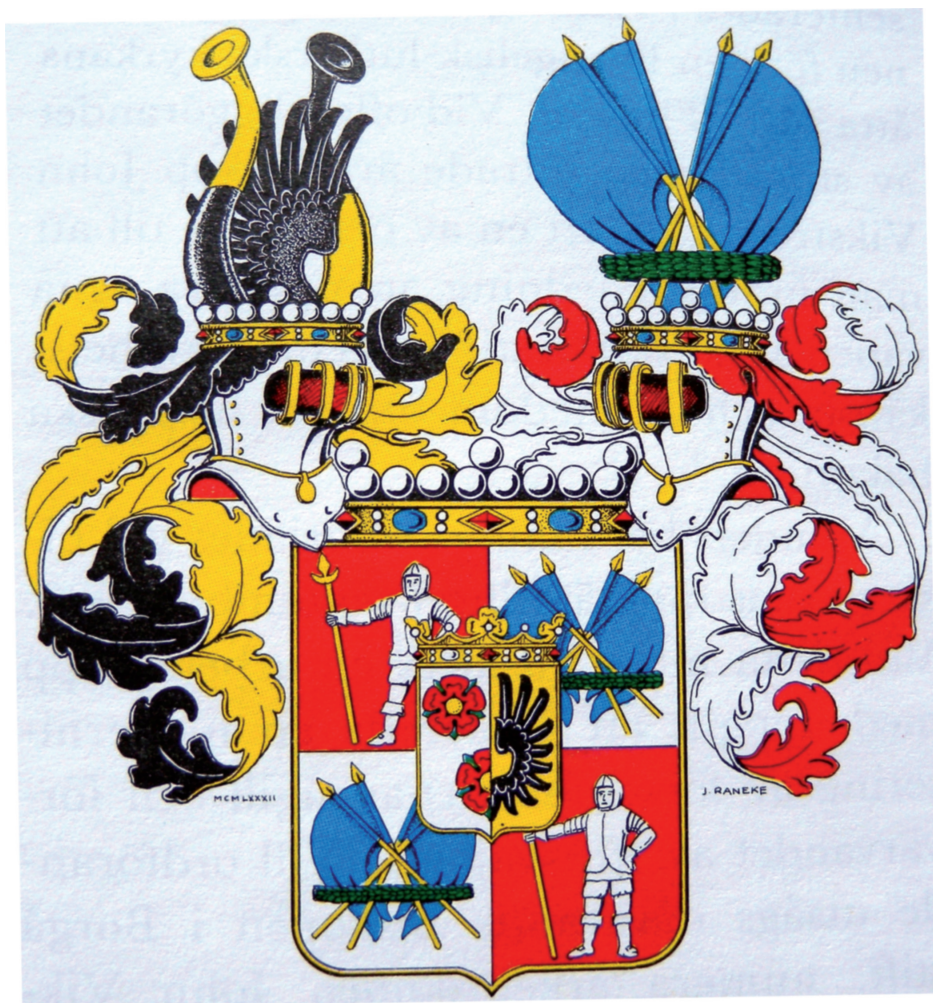

Ill. 5. Textkartusch på huvudbaneret för friherre Hans Abraham Kruuse af Verchou. Foto Nils Naumburg.
Text in a cartouche on the funeral coat of arms of Baron Hans Abraham Kruuse af Verchou.

”Kongl. M^{te} vår allernådigste Konung och Herres Troman Gen. Maj. af Infanteriet och Landshöfding öfver Vesterbotten och derunder liggande Lappmarken den Högvälborne Herre H^e Hans Abr. Kruus frih. till Verkau, Herre till Måshult och Sundby är född på Verkau 1626 d. 2 Junii och i Herranom afsomnad på Umeå Kongsgård i Vesterbotten d. 13 Nov 1688.”¹⁵

Huvudbaneret har sannolikt konserverats under 1900-talet eftersom färgerna är starka och klara utan färgbortfall. Det finns inte heller någon spricka mellan de bräder som använts vid tillverkningen av skölden, vilket tyder på att skölden har justerats under senare tid. Skillnaden i textinnehåll

kan med all säkerhet hänföras till konserveringstillfället. Det är intressant att den äldre texten använder ordet *Lappmarken* om delar av Kruuses län medan det i den nuvarande texten står *Landskapet*. Hans Abrahams födelsedatum anges i den äldre texten till den 2 juni medan det i den idag befintliga texten står 9 juni. Dödsdatumet, den 13 november, överensstämmer i båda texterna. I Elgenstierna anges däremot två datum för landshövdingens död dels med 14/11 och dels inom parentes med den 13/11 där den senare uppgiften hänvisar till huvudbanerets text.¹⁶ Det finns ett brev daterat den 13 november 1688 med Hans Abraham Kruuses underskrift i egenskap av landshövding. Hans underskrift är

Ill. 6. En tecknad bild av friherrliga ätten Kruuse af Verchous vapensköld enligt blasoneringen i sköldbrevet på Riddarhuset. Teckning av Jan Raneke.

A drawing of the coat of arms of Baron Kruuse af Verchou by Jan Raneke based on the blazon in the letters patent.

mycket darrhant skriven. Brevets datering skulle tyda på att Hans Abraham fortfarande levde den 13 november men att han troligen avled under följande dygn.¹⁷

När det gäller tillverkningen av huvud-

baneret och de båda anträden har det inte gått att fastställa vem som var bildhuggare och tillverkat föremålen. Jag har inte funnit några räkenskaper eller kvitton med noteringar som gäller Hans Abraham

Kruuse af Verchous begravning. Vid slutet av 1680-talet fanns emellertid ett par bildhuggare, som kan ha varit aktuella för familjen att anlita inför arbetet med huvudbaneret och anträden. Hit hörde Nicolaus Enander (†1702) som utfört arbeten för ett flertal högadliga svenska familjer såsom Fleming, Soop och Brahe.¹⁸ En annan var Hans Jerling (†1695) som arbetade för Magnus Gabriel De la Gardie och Erik Dahlbergh.¹⁹ Det Kruuseska huvudbaneret har stor likhet med Enanders kända arbeten. Flera detaljer såsom sköldens kontur, hjälmprydnadens vesselhorn och hjälm-täckets utformning mellan hjälmarna och även textkartuschens form gör att Enander kan ha varit den som utfört bildhuggeri-arbetet.

Blasonering kontra sköldebrevsbild och introduktionssköld

I fråga om den Kruuseska vapenskölden förekommer några skillnader redan mellan blasoneringen i sköldebrevet och den bild som åtföljer texten där. Enligt blasoneringen skall vapenskölden ha det utseende som ses på motstående bild tecknad av Jan Raneke (ill. 6). Dexter hjälmprydnad beskrivs som vesselhorn i omväxlande guld och svart och en svart örnvinge mellan dessa.

I den bild som återfinns i sköldebrevet förs i dexter hjälmprydnad det av släkten använda motivet med ett tjurhuvud här målat i brunt (ill. 7). Vesselhornen är röda och lindade med guldtråd, utanpå hornen ses tre klöverblad i silver och mellan vesselhornen finns den svarta resta örnvingen.

Det tycks som att ättens medlemmar föredragit den tecknade och färglagda bilden

i sköldebrevet i stället för den information som ges i blasoneringen. Det är således den tecknade bildens delar som återfinns på huvudbaneret i Grödinge kyrka. En skillnad är dock att klöverbladen målats gröna istället för i silver, något som kanske kan hänföras till senare konservering av skölden. Familjen har tydligen saknat den anknytning som tjurhuvudet gav till ättens ursprung med Mecklenburg.

Vid introduktion på Ridarhuset i Stockholm skulle även en kopparsköld med det nya vapnet lämnas in. Den kom att hängas upp i nummerordning efter föregående ätt. Det var ätten själv som fick bekosta målningen av sin kopparsköld. Konstnären har här använt sig av bilden i sköldebrevet inte av den text som beskrivet densamma (ill. 8). Färgerna är något förändrade men tjurhuvudet i brunt och de röda vesselhornen med tre tunna bjälkar/band av guld och silverfärgade klöverblad överensstämmer med den tidigaste bilden som finns på friherrliga Kruuse af Verchous vapen.

Ytterligare ett huvudbaner för ätten Kruuse af Verchou

I Järlåsa kyrka finns ett huvudbaner för Henning Adolf Kruuse af Verchou (1654–1712) (ill. 9). Henning Adolf var en av Hans Abrahams tre söner. Här kan vi således få en uppfattning om traditionen inom familjen och hur man uppfattade sin vapensköld. Vid Henning Adolfs död var redan hans båda bröder avlidna medan Henning Adolfs hustru, Virginia Spens (1655–1722) fortfarande levde. Det var sannolikt hon som stod för beställningen av huvudbaneret och att vapenskölden skulle bli korrekt enligt familjens tradition.

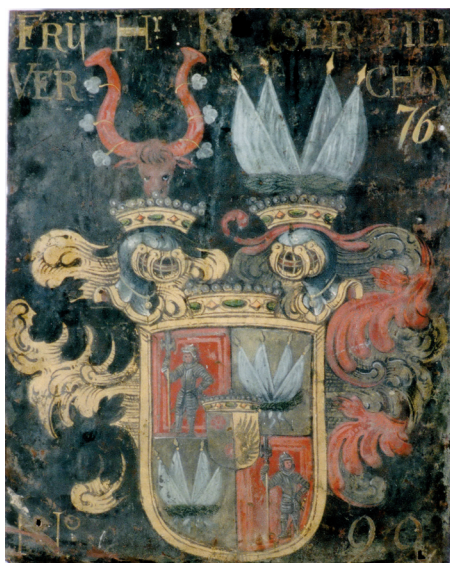
Ill. 7. Vapenbilden ur friherre Kruuse af Verchous sköldebrev. Riddarhuset Stockholm. Denna bild skiljer sig från blasoneringen som står i sköldebrevet vad gäller dexter hjälmprydnad. Fält 2 och 3 har troligen varit silverfärgade från början. Foto Göran Mörner.

The coat of arms in the letters patent of Baron Kruuse af Verchou. The drawing is different from the blazon in the patent concerning dexter crest. Second and third quarter are blackened silver.

Kring detta huvudbaner återfinns även Henning Adolfs 16 anvapen i miniatyr.

Dexter hjälmprydnad har samma utförande här som i Grödinge kyrka. Både tjur-

huvudet och de tre klöverbladen på varje vesselhornen, de senare delade av tre balkar i guld, återfinns här liksom den resta fågelvingen i svart. Både vesselhorn och tjurhu-

Ill. 8. Kopparskölden på Riddarhuset i Stockholm med Kruuse af Verchous friherrliga vapen. Riddarhuset. Foto Karl-Henrik Stiernspetz.

The copper shield with the coat of arms of Baron Kruuse af Verchou.

vud är målade i rött, en färg som inte förekommer i blasoneringen. Däremot har dexter hjälmprydnad på sköldebrevets bild röda vesselhorn med silverblad. Den detaljen återkommer på huvudbaneret i Järlåsa kyrka och avviker från den gröna färgen som faderns huvudbaner är målat i. På Henning Adolfs huvudbaner är själva tjurhuvudet målat i rött, inte brunt som på sköldebrevets bild eller silverfärgat som på faderns huvudbaner.

Anvapnen på de två anträden

Till huvudbaneret i Grödinge kyrka hör ett stort antal mindre vapen, 2 presentersköldar och 32 anvapen, som är placerade på två trädsulpturer vilka idag har satts upp

på kyrkans norra korvägg. De små sköldarna, drygt 30 cm höga, visar Hans Abrahams förfäders vapen där sexton sköldar tillhör fädernesidan och sexton moderne sidan. Den regel som tillämpades för anvapenserier inför en begravning innebar att de släktvapen som visades tillhörde samma generation hos de olika ätterna. Om en ingift person i en tidigare generation icke var adlig saknades således ett vapen. Det fick till följd, antingen att endast två eller fyra anvapen togs med eller att man uteslöt anvapnen helt och enbart lät tillverka ett huvudbaner. Det vanligaste var att sexton sköldar togs med, åtta på fädernesida och åtta på modernesidan, vilka gäller vapnen för den avlidnes släktingar i femte led eller fem generationer bakåt inräknat den avlidne. I Grödinge visas 32 anvapen vilket innebär att vi förflyttas ytterligare en generation bakåt i rakt nedstigande led (ill.10).

De krönte sköldarna är parvis placerade på stammen till var och en av de två omkring 2,50 meter höga skulpturerna. Överst har varje träd en yvig krona av palmblad respektive lagerblad med förgyllda bär. Här har skölden för ätten Kruuse, Hans Abrahams fädernesida, respektive von Krassow, hans moderneätt, placerats. Användningen av lager eller palmblad följer inga specifika regler när det gäller fädernes- eller modernesidan. Ibland förekommer endast lagerblad ibland endast palmblad. Nedanför stammen ses ett språkband med texten *Fäderne* respektive *Möderne* och längs ned avslutas skulpturen med förgyllda akantusblad och rötter. Liksom huvudbaneret bars dessa enheter med hjälp av en kraftig bärstång fastsatt på skulpturens baksida.

Ill. 9 Huvudbaner för friherre Henning Adolf Kruuse af Verchou i Järlåsa kyrka, Uppland.
Foto författaren.

Funeral coat of arms of Baron Henning Adolf Kruuse af Verchou in the church of Järlåsa.

Ill. 10. Anträden för friherre Hans Abraham Kruuse af Verchou i Grödinge kyrka. Foto Nils Naumburg.
Two genealogical trees with the arms of the paternal and maternal of Baron Hans Abraham Kruuse af Verchou.

Vid närmare studium av de olika vapensköldarna visar det sig att de inte är placerade som traditionen bjuder. Troligen har sköldarna blivit omflyttade vid konserveringen och i några fall stämmer inte heller färgerna helt med kända ätters vapenmotiv.

Dessutom verkar det som att skilda generationers vapen tagits med.

Här nedan anges ättenamnen på Hans Abraham Kruuse af Verchous anor i sjätte led enligt de sköldar som ses på de båda anträden (ill. 11).

Fäderneanorna:

1. Weltzien 	2. Rotermund
3. Krakewitz 	4. Oldenburg
5. Gagern 	6. der Osten
7. Moltke 	8. Sürekow
9. Flotow 	10. Babezin
11. ? 	12. der Groeben
13. Heydebreck 	14. Levetzow
15. Preen 	16. Viereck

Möderneanorna:

17. Boydewin 	18. Lowzow
19. Preen 	20. Behr
21. Blixen 	22. Rotermund
23. Viereck 	24. Krakewitz
25. Tiden? 	26. Bredow
27. Jasmund 	28. der Osten
29. Gagern 	30. Weltzien
31. Normann 	32. Dechow

Ill. 11.
Anvåpen enligt
antråden för
friherre Hans
Abraham
Kruuse af
Verchou.
*Names of the
coat of arms
on the ances-
tors' tree for
Baron Hans
Abraham
Kruuse af
Verchou.*

Enligt den släktutredning som gjorts med anledning av de här angivna vapnen återfinns hälften av Kruuse af Verchous anor. Släktlitteraturen för dessa familjer är ytterst sparsam då det ofta gäller ingifta personer där vi endast känner personens namn men saknar föräldrarnas namn. De ätter, som familjen Kruuse af Verchou angav och kände till på 1680-talet är för oss okända i det sparsamma material från slutet av 1400-talet som forskningen har tillgång till idag.

Noter

- 1 Gustaf Elgenstierna: *Svenska Adelsns Ättartavlor*. Bd IV. Stockholm 1928, s. 315 f.
- 2 Johan Ekeblad: *Breven till Claes*. Lund 2004, s. 96.
- 3 Johan Axel Almquist: *Frälsegodsens i Sverige under stormaktstiden. Första delen Stockholms och Uppsala län, 2, säterier*. Stockholm 1931, s. 657, 865.
- 4 1642 gav förmyndarregeringen under drottning Kristina Johan Adler Salvius rätt att bilda ett säteri i Grödinge socken. Salvius var en av tidens stora svenska diplomater. Han uppförde huvudbyggnaden och kallade säteriet för Snäcksta säteri. Under mitten av 1600-talet låg 10 gårdar under säteriet. När Salvius dog 1652 gick egendomen i arv till hustrun vars sonson, ovannämnde Johan Adlerhielm, ärvde Snäckstavik.
- 5 *Svenskt Biografiskt Lexikon* Bd 21. Stockholm 1975–1977, s. 621.
- 6 *Dalregementets personhistoria* Bd 1, 1542–1699. Falun 1984.
- 7 Riksarkivet. Stockholm. Landshövdingars skrivelse. Västerbottens län 1680–1690 2.
- 8 Riksarkivet. Stockholm. Landshövdingars skrivelse. Västerbottens län 1680–1690 2.
- 9 Inga von Corswant-Naumburg: *Huvudbaner och anvapen under stormaktstiden*. Visby 1999, s. 22.
- 10 Corswant-Naumburg. 1999, s. 13 ff.
- 11 Poul Holstein: Våbengruppen Havelberg. *Skandinavisk Vapenrulla 1985–86* (nr 349 och 350), och *Heraldisk Tidsskrift* Bd 6, nr 56, 1987, s. 236.
- 12 *Danmarks Adels Aarbog*. Bd. 92. 1988–90. Herning 1991, s. 575 ff.
- 13 Holstein: s. 233–257.
- 14 Norbert Buske: *Wappen, Farben und Hymnen des Landes Mecklenburg-Vorpommern*. Bremen 1993, s. 16.
- 15 Arkeologiskt Topografiskt Arkiv, Stockholm. Grödinge kyrka, Södermanland.
- 16 Elgenstierna. Bd. IV. 1928, s. 315b, s. 322 b, not 9.
- 17 Riksarkivet. Landshövdingars skrivelse. Västerbottens län 1680–1690 2.
- 18 Corswant-Naumburg, 1999, s. 179 ff.
- 19 Corswant-Naumburg, 1999, s. 221 f.

Summary

Hans Abraham von Kruse (1626–1688), who belonged to the oldest nobility in Mecklenburg, went into Swedish army service. He became major-general, and after he left the army he was governor (landshövding). His second wife, Birgitta Clerck (†1701) had estates at Grödinge in Södermanland.

Hans Abraham von Kruse was naturalised as a Swedish nobleman in 1664 and in 1679 created Baron Kruuse af Verchou. Verchou refers to the estate Varchow in Mecklenburg, where he was born and which the family had owned at least since 1326.

When Baron Kruuse af Verchou died in

1689 he probably was buried in Grödinge Church where his funeral coat of arms can be seen together with his ancestral coats of arms on two trees.

The inescutcheon in the coat of arms shows the family arms dimidiated with roses and wing. The armour-clad warrior and the four flags going through a laurel wreath in the shield indicate Baron Kruise af Verchou's military career.

On the shield is a baron's coronet between two helmets each with a baronial coronet.

Dexter crest on the funeral coat of arms has a bull's head, with each of the red horns garnished with three silver clover leaves with gold stalks twisted round the horns, and with a black wing between the horns. The drawing in the letters patent shows the same crest, but in the blazon however the bull's head is missing, and only the black wing between two horns curved and recurved, dexter per fess gold and black, sinister per fess black and gold, is to be seen. The copper shield with the

coat of arms of Baron Kruise af Verchou, which was painted in 1680 when he was introduced into The House of Nobility (Riddarhuset) in Stockholm, has the bull's head and the wing as the dexter crest. The funeral coat of arms for his son Baron Henning Adolf Kruise af Verchou (1654–1712) has the same crest. The family preferred to use the old crest, and not the reduced version.

The funeral coat of arms was probably made by the sculptor Nicolaus Enander who made funeral coats of arms for other noble families.

In Grödinge Church there are also two trees with 32 coats of arms belonging to the families von Kruse (father's ancestors) and von Krassow (mother's ancestors). These small shields show the ancestors in the sixth generation from Baron Hans Abraham Kruise af Verchou. However, the ancestral arms are incorrectly arranged due to a later conservation, and as several of the ancestors are unknown, it will be very difficult to re-order the display correctly.

Slægten von Bertouchs og de Bertouch-Lehns heraldik

Af Poul Holstein

Til de mange tyske slægter, der i slutningen af 1600-tallet søgte lykken i den unge enevælde her i landet, hører den senere adelige slægt von Bertouch, der igen delte sig i to friherrelige grene, baron de Bertouch-Lehn og baron von Bertouch. Den adelige gren lever i dag i Australien og den friherrelige gren Bertouch-Lehn i Danmark, mens den anden friherrelige gren levede i England og uddøde i 2004.¹

Stamfaderen for de danske grene af slægten var Georg Bertuch, som senere skrev sit navn Bertouch. Han blev født i 1668 i Helmershausen i Thüringen som søn af skolelærer Jakob Bertuch og Regina Kriegk. Han fik i sine unge år undervisning i violinspil og kompositions lære. I 1688 blev han indskrevet på jurastudiet ved Jena Universitet, hvor han samtidig modtog musikundervisning af kapelmester Johann Nikolaus Bach. I 1691 blev han indskrevet ved Christian-Albrecht-Universitet i Kiel, og her erhvervede han i 1693 den juridiske doktorgrad på en afhandling om skuespil og operakunst i retlig belysning.

Men hvad skulle han bruge sin doktorværdighed til? Han måtte stå på egne ben, for som Bertouch selv skrev til kapelmester Johann Mattheson i et brev af 19. juni 1738, hvori han som 71-årig skuer tilbage på sit liv: "Ich war ein fremder Ritter ohne Verwandte und Gönner, darum musste ich entweder sterben oder

siegen." I juli 1693 havde den danske hær samlet sig ved Oldesloe for at belejre Ratzeburg, hvis udbyggede fæstningsværk kong Christian V anså som værende en trussel mod Holsten. Bertouch greb da chancen og meldte sig til hæren, hvor han året efter blev ansat som auditør og kvartermester. I den følgende fredsperiode lå han med sit regiment i dets sjællandske garnisoner.

I 1701 brød Den spanske Arvefølgekrig ud. Bertouch og hans regiment blev samme år med det danske auxiliærkorps sendt til Brabant i engelsk-hollandsk sold, hvor han i de følgende år deltog i adskillige slag, træfninger og belejringer. Således deltog han i 1704 i det blodige slag ved Höchstädt (Blenheim), 1706 i slaget ved Ramillies, 1710 i belejringen af Douay og 1712 i slaget ved Denain. I 1714 var han tilbage i Danmark, men året efter og frem til 1719 deltog han i Den store nordiske Krig. Han avancerede i de militære grader, i 1717 blev han oberst, 1731 brigader og 1733 generalmajor. I årene 1719 til 1740 var han kommandant på Akershus ved Christiania (Oslo), og ved sin afsked fra hæren i 1740 blev han generalløjtnant (ill. 1). Han havde da efter eget udsagn deltaget i 22 slag, som gav ham talrige sår, men også megen hæder.

Bertouch glemte ikke sine musikalske talenter i de militære år. Selv i krigsårene komponerede han. Da han ca. 1713/1714

Ill. 1. Generallojtnant Georg Bertouch. I baggrunden skimtes Akershus. – Maleri, kopi af I.F. Camradt 1786. Lungholm.

Lieutenant-General Georg Bertouch. The fortress of Akershus is visible in the background. – Painting, copy by I.F. Camradt 1786. Lungholm.

blev medlem af Cäcilienakademie (musikakademi) i Malines (Mechelen), medbragte han til optagelsen fire kompositioner, hvoraf to var selvbiografiske: La Bataille de Denain og La Prise de Douay.² De fredelige år i Norge gav Bertouch bedre mulighed for at dyrke sine åndelige interesser, især musikken. Han stod i stadig brevveksling med tidens førende komponister, heriblandt vennen Johann Sebastian Bach. Bertouch komponerede selv i stor stil, og hans bevarede sonater og kantater er fra tid til anden blevet beskrevet og udgivet.³ Han døde i 1743 i Christiania og blev begravet samme sted.

Slægtens oprindelse

Slægten Bertuchs hjemsted er Bad Tennstedt i Thüringen, hvor den forekommer tidligst i 1473 med Henrich, Fricze og Hans Bertuch.⁴ Slægten hørte til de mest ansete familier i byen, hvor adskillige medlemmer var borgmestre eller rådsmedlemmer, præster, apotekere og mestre i forskellige lav. Særlig fremtrædende var hertug Karl August af Sachsen-Weimars skatmester, gehejmesekretær og legationsråd, forlæggeren og industrimanden Friedrich Johann Justin Bertuch (1747–1822).⁵ Georg Bertouchs bedsteforældre kendes ikke, men hans far kom formentlig fra Tennstedt.

Medlemmer af slægten vandrede i løbet af 1600- og 1700-tallet fra Tennstedt og slog sig ned i andre tyske byer som Pferdingsleben, Gotha, Schmalkalden, Weimar og Mechterstedt. Den borgerlige slægt lever stadig i Tyskland og Australien.

Slægtsnavnet er en sproglig afledning af det gammelhøjtydske *beraht* (funklende, strålende, som f.eks. i fornavnene Bertha og Berthold), deraf *Berahthoh* med den endelige form i slægtsnavne som *Bertog* og *Bertuch*.⁶ Noget våben synes den borgerlige slægt ikke at have fort.

Den franske myte

I de danske adelige og friherrelige grene af slægten har man i tidens løb haft en anderledes opfattelse af dens herkomst. Myten om en anden oprindelse end de borgerlige Bertucher opstod allerede på Georg Bertouchs tid. Det fremgår af, hvad kapelmester Mattheson skrev i 1740 efter Bertouchs egne oplysninger: "Georg von Bertouch stammer fra grevskabet Artois, hvor

hans aner gjorde sig bemærket under Carl V og Frants I. På grund af deres religion blev de nødt til at vende deres fædreland ryggen, men enkelte af samme navn er stadig bosat der." Mattheson tilføjede: "På fransk skriver han sig Bertouch."⁷

Georg Bertouch har altså i begyndelsen af 1700-tallet ændret det tyske slægtsnavn til Bertouch, der ses tidligst i 1718.⁸ Derimod anvendte han aldrig selv prædiketet de, der først blev anvendt af sønnen kammerherre, oberstløjtnant Carl Rudolph de Bertouch (1709–1765), mens hans børn igen skrev sig von Bertouch. Det er ikke til at se, hvad der har overbevist Georg Bertouch om den franske afstamning, da han må have kendt sin thüringske fortid. Måske har sociale ambitioner spillet ind.

Også i det danske naturalisationspatent fra 1777, hvor Carl Rudolph de Bertouchs søn, kammerherre, amtmand Ernst Albrecht von Bertouch (1745–1815) med syv af sine søskende blev optaget i den danske adel som von Bertouch, går myten om den franske afstamning igen.⁹ Da han anmodede om naturalisationspatentet, vedlagde han en stamtavle, og patentet nævner, at han "haver andraget, hvorledes han nedstammer af kongelig fransk Adel". Stamtavlen ligger ikke i koncepterne og indlæggene til patentbogen i Rigsarkivet, men må være identisk med den anetavle, der ses sammen med Ernst Albrecht von Bertouchs selvbiografi i arkivet for Det kgl. genealogisk-heraldiske Selskab, som han var forstander for.¹⁰

Stamrækken begynder med fransk parlamentsmedlem Jean Hugues Louis de Bertouch († 1520), gift med Jeanne de Plessis. Deres søn, fransk oberst François Robert de Bertouch († 1552), herre til Châteauneuf

og Merville, måtte i 1540 på grund af sin religion forlade Frankrig og gik i kejserlig tjeneste. Herefter opremses en anerække frem til kurbayersk regeringsråd Justinus von Bertouch, som var katolik. Han skulle have fået sønnerne Jacobus, Wilhelm og Justinus, der ændrede navnet til Bertuch. Af disse tre brødre blev Jacob, som underforstået udvandrede til Thüringen, far til Georg Bertuch/Bertouch. Denne række af franske og østrigske forfædre er ganske uholdbar, de er alle opdigtede personer.

Den angivne adelige afstamning medførte, at der blev udstedt et naturalisationspatent, hvor han og hans søskende blev optaget i den danske adel. Også efter naturalisationen vedblev myten om den franske afstamning at spøge. Adskillige medlemmer fik i løbet af 1800- og 1900-tallet de franske fornavne, eller fornavne afledt heraf, som Carl (Charles), Johan (Jean) og Ferdinand, undertiden i sammensat form, eller mere sjældne fornavne som Hugues og Gauthier.

Den brabantiske myte

I hofjægermester Carl Ferdinand Christian von Bertouchs (1810–1902) papirer i det Bertouchske familiearkiv i Rigsarkivet ligger afskrifter fra ca. 1870 af kirkebøgerne for Helmershausen og Tennstedt, der viser, at han havde kendskab til Georg Bertouchs fødsel og forældre og slægten Bertuch.¹¹ Prøjsisk regeringsråd Ernst Johan Albrecht von Bertouch (1831–1904) kendte også til disse afskrifter fra kirkebøgerne. Alligevel udbyggede han myten om den franske afstamning, idet han i sin artikel, Berthout genannt Bertouch. Ein altes Brabanter Dynasten-Geschlecht (1875) knyttede de franske aner til den brabantiske dynastslægt

Berthout, hvis medlemmer i middelalderen var bannerherrer til Grimberghe og skyts-herrer over Mechelen. Under en revolution i 1421 skulle en gren være flygtet fra Brabant til Frankrig og her have opnået en betydelig position, idet medlemmer angives som slotsherrer, officerer og parlamentsformænd. I grevskabet Artois blev navnet ændret til de Bertouch, og under dette navn skulle slægten på grund af dens protestantiske tro i begyndelsen af 1500-tallet være udvandret til Østrig og Bayern. Slægten skulle atter for sin religions skyld have forladt Bayern og bosat sig i Thüringen, hvor den overgik i borgerlig stand og herefter førte navnet Bertuch.¹²

Det strider imod artiklens tendens, der er præget af den største fantasifuldhed, når der pludselig optræder et skolelærerpar med borgerlige navne som Bertuch og Kriegk som forældre til Georg Bertouch. Her havde forfatteren for megen konkret viden til at drømme sig til noget fornemmere. Han kendte til kirkebøgerne i Tennstedt, der nævner de borgerlige Bertucher tilbage til slutningen af 1500-tallet. *Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser* (Brünner Taschenbuch), der i 1877-årgangen kritikløst havde gengivet den af Ernst Johan Albrecht von Bertouch anførte stamrække, forkastede i sin 1883-årgang de falske forfædre. Adelskalenderen beholdt Jakob Bertuch som den første sikre stamfar, hvis thüringske oprindelse blev betragtet som givet. Derimod blev den brabantisk-fransk-tyske stamrække gentaget i stamtavlen over slægten von Bertouch i Danmarks Adels Aarbog 1886.

Myten gjorde sig også gældende i de borgerlige tyske grene af slægten, hvor den dukkede op efter offentliggørelsen af Ernst

Johan Albrecht von Bertouchs tysk-sprogede artikel. Selv om forskere som Tröge og Meyer i deres artikler fra 1928 og 1936 om Friedrich Johann Justin Bertouchs forfædre forkastede den falske myte, fortsatte den i de tyske og danske grene næsten helt frem til i dag.

Ikke kun Ernst Johan Albrecht von Bertouch, men også Carl Ferdinand Christian von Bertouch drev indgående studier over deres påståede forfædre i Frankrig og Belgien. Han gik så vidt, at han levede de sidste 24 år af sit liv i Malines (Mechelen), og hans store samling af belgisk og fransk historisk litteratur samt optegnelser om slægten Berthout og deres våbener og segl kom efter hans død til nevøen, lensbaron Julian Johan Sophus Ernst de Bertouch-Lehn (1826–1905) på Lungholm.

Ernst Johan Albrecht von Bertouch selv byggede i 1870'erne en slotsagtig villa i Biebrich-Mosbach nær Wiesbaden, som fik navnet Villa Grimberghe og prydedes med Berthouternes våbenskjolde. Betegnende nok førte han også deres gamle devise ”In trouwen vast” (”Fast i troen”).

Senere kammerherre, gesandt Rudolf Frederik Carl Adam baron de Bertouch-Lehn (1891–1976) kunne endnu i 1924 forfatte et manuskript med titlen *La famille de Berthout dit Bertouch*,¹³ og han tog i sin velskrevne og interessante slægtsbog, *Familien Bertouch i Danmark og Norge* (1944), hvor den borgerlige slægt Bertuch ikke nævnes, ikke afstand fra den Berthout-ske afstamning. Han anførte derimod, at ”Georg Bertouch [under sit ophold i Brabant fik] en nem og kærkommen Lejlighed til at træde i Forbindelse med de i Brabant forblevne medlemmer af Slægten.”¹⁴ Også den australske gren holdt myten vedlige. På

Ill. 2. Georg Bertouchs navnetræk og våben i segl fra 1723. – Riksarkivet, Oslo.

Signature and seal with the coat of arms of Georg Bertouch on a document from 1723. – The Norwegian National Archives, Oslo.

grund af den herskende antityske stemning i Australien efter 1. Verdenskrig måtte rektor Victor von Bertouch (1874–1962) i 1919 udgive *Genealogical-Historic Sketch of the Family of Berthout, known as Bertouch. An Ancient Dynastic Family of Brabant*.¹⁵ Slægtens tyske oprindelse nævnes ikke med et ord. Selv i den nyeste biografi fra 2000 i *Norsk Biografisk Leksikon* om Georg Bertouch angives, at hans ”familie var adelig og kom fra grevskabet Artois i Frankrike. Georgs far måtte reise derfra med sin familie fordi de var protestanter.”¹⁶

De nyeste værker om slægten Berthout viser, at den uddøde ca. 1511.¹⁷ Historien om de spændende feudale forfædre har

alene sin forklaring i navneligheden, og den skal ses som et festligt indslag i slægtens historie. Mere generelt er myten og dens konsekvenser et eksempel på, at en slægts historie ikke alene bestemmes af dens materielle og sociale forhold, men tillige af dens forestillingsverden.

De Bertouchske våbener i 1700-tallet

Det ældst kendte våben i slægten ses i Georg Bertouchs (1668–1743) bevarede segl, der viser en oprejst bjørn. Han kendte formentlig ikke til den rigtige tolkning af slægtsnavnet, men opfattede sit antagne våben som et

Ill. 3. Georg Bertouchs seglstampe. – Lungholm.
The seal stamp of Georg Bertouch. – Lungholm.

Ill. 4. Georg Bertouchs våben i segl fra 1738 og 1743. – Rigsarkivet, København.
The coat of arms of Georg Bertouch as seen in seals from 1738 and 1743. – The Danish National Archives, Copenhagen.

talende våben, idet forstavelsen i navnet Bertouch udtales som på tysk Bär, bjørn. Lignende eksempler er den tyske uradels-

Ill. 5. Beslag med våben fra Georg Bertouchs kiste. – Norsk Folkemuseum, Bygdøy, Oslo.
Brass mounting from the coffin of Georg Bertouch with his coat of arms. – The Norwegian Folk Museum, Bygdøy at Oslo.

slægt von Behr og byerne Berlin og Bern, der alle fører en bjørn i våbenet.

Georg Bertouchs våben er bevaret i Rigsarkivets seglsamling i fire segl, fordelt på to versioner.¹⁸ Den ældre og mindre version ses i to af seglene, hvoraf det ene er dateret 1718. I det danske Rigsarkiv ses et segl på et af Georg Bertouch i 1719 indsendt brev til overkrigssekretæren, og i det norske Riksarkiv opbevares et segl fra 1723 (ill. 2),¹⁹ begge af den ældre version. Seglstampen med denne version af våbenet er stadig i familiens eje (ill. 3). Den yngre og større version ses i Rigsarkivets seglsamling i to segl fra 1738 og 1740 (ill. 4). De viser alle en oprejst bjørn stående på bølgende linjer. Som hjelmtegn ses en opstigende bjørn en face. Georg Bertouchs endnu bevarede kisteplade er også prydet med dette våben, på skjoldkanten er sat en hjelm med en femtakket krone (ill. 5).²⁰ Denne krone viser, at han som general-løjtnant har tilhørt den såkaldte rangadel.

Ill. 6. Oberst Carl Rudolph de Bertouchs våben med hovedskjold og hjerteskjold med turnerkrave i to seglvarianter. – Rigsarkivet, København.

Two seals of colonel Carl Rudolph de Bertouch, the first and fourth quarter and the inescutcheon have a label. – The Danish National Archives, Copenhagen.

Tinkturene kendes ikke, måske var det i guld en sort bjørn, som i de udvidede våbener fra 1760'erne.

Georg Bertouchs søn, kammerherre, oberstløjtnant Carl Rudolph de Bertouch (1709–1765) førte et våben, der kan betragtes som en forløber for det senere adelige våben. Det kendes fra otte segl i Rigsarkivets seglsamling og ses i fire versioner. De afviger kun fra hinanden i størrelse og dekoration, hvoraf et er dateret 1762.²¹ Disse segl, hvis felter i våbenet har tydelige heraldiske skraveringer, viser et firdelt skjold med hjerteskjold. Hjerteskjoldet har i blå tre (sølv) roser, 2, 1, over hvilke ses en turnerkrave.²² Hovedskjoldets 1. og 4. felt gentager hjerteskjoldet, og 2. og 3. felt har i guld en (sort) bjørn gående på en (grøn?) skråbjælke. På hjelmen er anbragt en adelig krone (ill. 6).

Bjørnen indtager med sin placering i 2. og 3. felt en sekundær plads i skjoldet. Mens bjørnen henviser til det fædrene våben, vides det ikke, hvad der fik Carl Rudolph de Bertouch til at antage de tre roser i hjerteskjoldet og i 1. og 4. felt. Kan de have henvist til en af de mødrener aner i den franske anerække?

I Rigsarkivets seglsamling findes et udateret segl med alliancevåbenerne Bertouch – de Witth (ill. 7), hvoraf det Bertouchske viser det, der senere blev det firdelte adelige Bertouchske våben.²³ Våbenerne står for Carl Rudolph de Bertouch og hustruen Catharina de Witth (1721–1775). Signetet må være udført i begge ægtefællers levetid, og det nye Bertouch-våben må derfor være antaget af Carl Rudolph de Bertouch formentlig mellem 1762 og 1765. I forhold til det firdelte

Ill. 7. Segl med Carl Rudolph de Bertouchs og hustru Catharina de Witths alliancevåben. – Rigsarkivet, København.

The impaled arms of Carl Rudolph de Bertouch and his wife Catharina de Witth. – The Danish National Archives, Copenhagen.

Ill. 8. Carl Rudolph de Bertouchs våben i segl. – Rigsarkivet, København.

Seal with the coat of arms of Carl Rudolph de Bertouch. – The Danish National Archives, Copenhagen.

Ill. 9. Kammerherre, amtmand Ernst Albrecht von Bertouch. – Maleri. Frederiksborg Museum.

Chamberlain Ernst Albrecht von Bertouch. – Painting. The Museum of Frederiksborg Castle.

våben med hjerteskjold og turnerkrave er dette våben med en mere enkel udformning en forbedring. Bjørnen er nu sat i 1. og 4. felt og de tre roser i 3. og 4. felt, mens hjerteskjoldet og turnerkraven er udeladte.

Carl Rudolph de Bertouch anvendte også et signet kun med det Bertouchske våben (ill. 8).

Det adelige våben

Kammerherre, ministerresident, senere amtmand, gehejmekonferensråd Ernst Albrecht von Bertouch (1745–1815) (ill. 9) og syv af hans søskende blev naturaliserede den 11. juni 1777 som hørende til den danske adel.²⁴

Ernst Albrecht von Bertouch ansøgte

Ill. 10. Det von Bertouchske våben. – Tegning af Fernand Brose 1984.

The coat of arms of the von Bertouch family. – Drawing by Fernand Brose 1984.

fra København i brev af 27. januar 1777 kong Christian VII om at blive naturaliseret med sin familie. Ikke alene ønskede han ”den bestandige Fordeel at maatte henregnes iblandt Landets Børn”, men holdt det også ”stedse for een Lykke at kunde henregne mig som dansk.” Han så gerne, at hans og hans ”Famille hvis Forfædre snart i 100 Aar have opholdet sig i Danmark, maatte forundes den Lykke at blive recipered iblandt de danske Adel, for at kunde nyde i Fremtiiden her i Riget de Fordele som mine Forfædre have været i Besiddelse af i Tyskland og Frankrige.”²⁵

Det våben, som den adelige gren tog til sig, var som nævnt det af Carl Rudolph de Bertouch sidst førte, nemlig et firdelt skjold, hvor i 1. og 4. felt ses i guld en gående sort

Ill. 11. Ernst Albrecht von Bertouchs skydeskive fra 1782. – Det Kgl. Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab. Sølyst, Klampenborg.

The ornamental target used by Ernst Albrecht von Bertouch. 1782. – The Royal Copenhagen Shooting Society and Danish Brotherhood. Sølyst near Klampenborg.

bjørn på grøn jord og i 2. og 3. felt i blå tre hvide roser, 2, 1. På skjoldet er sat en adelig hjelm med en adelig krone. Hjelmtklædet er blå og guld. Som hjelmtegn ses en opstiggende sort bjørn. Våbenet er her tegnet af Fernand Brose i 1984 (ill. 10).

Udenlandske adelsmænd, der blev naturaliserede som danske adelsmænd, fik ikke tegnet deres våbener ind i de danske naturalisationspatenter, idet det forudsattes, at de havde et i forvejen. Derfor ses der ikke et våben i det Bertouchske naturalisationspatent. Udstedelsen af patentet til Ernst Albrecht von Bertouch og hans søskende skete på grundlag af myten om den franske adelige afstamning, mens våbenet kun var ca. 15 år gammelt og tilmed af dansk oprindelse.

I 1782 blev Ernst Albrecht von Ber-

Ill. 12. Ernst Albrecht von Bertouchs signet og segl med hans våben omgivet af hans valgsprog: nec temere nec timide nec tumide. På håndgrebet gentages våbenmotivet med bjørnen og de to roser. – Lungholm.
Ernst Albrecht von Bertouch's seal stamp and seal. His coat of arms is placed within his motto: nec temere nec timide nec tumide. The bear and the roses are repeated on the handle. – Lungholm.

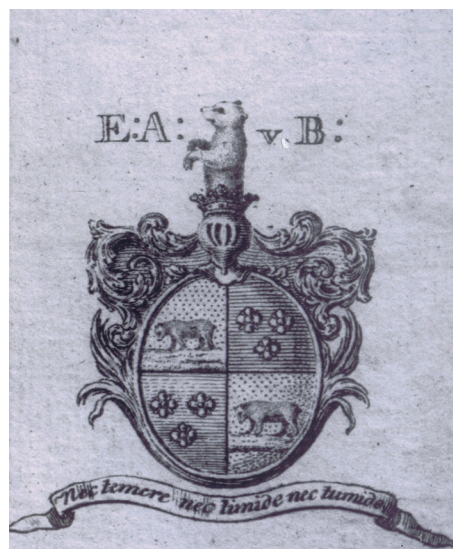
touch optaget i Det kgl. kjøbenhavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, og i hans skydeskive ses de ældst kendte farver i våbenet (ill. 11). Hans stålsignet med hans våben med omskriften "nec temere nec timide nec tumide" er interessant ved at håndgrebet på den ene side viser en gående bjørn og på den anden side viser

de to roser (ill. 12). Også hans seglstampe af jern med hans våben omhængt med Dannebrogordenens Kommandørkors og Stanislausordenens Storkors er bevaret (ill. 13). Kommandørkorset fik han i 1815, og da han døde i det samme år, ligger seglstampens tilblivelsesår lige for. Også hans exlibris kendes (ill. 14).

Ill. 13. Ernst Albrecht von Bertouchs seglstampe og segl fra 1815 med hans våben omhængt med Dannebrogordenens Kommandørkors og Stanislausordenens Storkors. – Lungholm.

Ernst Albrecht von Bertouch's seal stamp and seal from 1815, his coat of arms is girded with the ribbons and emblems of a Commander of the Order of Dannebrog and those of a Grand Cross of the Polish Order of Stanislaus. – Lungholm.

Ill. 14. Ernst Albrecht von Bertouchs exlibris. – Lungholm.

The ex libris of Ernst Albrecht von Bertouch. – Lungholm.

100 år senere fortolkede Ernst Johan Albrecht von Bertouch (1821–1904) våbenet i sin artikel om slægten. Han forsøgte at knytte slægten og dets våben til den uddøde brabantiske slægt Berthout. Bjørnen skulle være antaget af slægten Berthout som følge af ægteskabet mellem Robert II Berthout (søn af Johann II af Grimberghe, herre til Assche, henrettet i 1421) og en kvinde af slægten d'Orsini (på fransk des Ursins). Slægten d'Orsini havde dog ikke en bjørn i skjoldet, men fører den som skjoldholdere. Genealogisk stemmer oplysningerne ikke med den seneste forskning, idet Europäische Stammtafeln fra 1980 angiver, at nævnte Robert af Grimberghe (levede 1413, † før 1483) blev gift i 1423 med en Marie de Florenville (levede 1478).²⁶ Roserne i 2. og 3. felt skulle ifølge von Bertouch stamme fra Adeline de Rosoys våben med tre roser; hun var gift

Ill. 15. Projsisk regeringsråd Ernst Johan Albrecht von Bertouchs segl med valgsprog: In trouwen vast. – Lungholm.

Seal with motto: In trouwen vast, and arms of Prussian privy councillor Ernst Johan Albrecht von Bertouch. – Lungholm.

med Gerhard II af Grimberghe († ca. 1206), af slægten Berthout. Europäische Stammtafeln kender heller ikke dette par, der nærmest er identisk med Gerhard III af Grimberghe (tidligst nævnt 1188, † 1200), som var gift med Adelsia (Alix) van Buischere (levede 1197 og 1211).²⁷ Tinkturene blå og sølv i det Bertouchske skjolds 2. og 3. felt anfører von Bertouch at være hentet fra slægten Berthouts tidligste våben med blå bjælker i sølv felt, hvilket ifølge forfatteren for de fleste grenes vedkommende blev ændret i 1229. Tinkturene i slægten Berthouts våben kendes næppe fra den tid.

Helt i overensstemmelse med denne opfattelse af slægtens oprindelse førte Ernst Johan Albrecht von Bertouch selv et i øvrigt smukt udført våben med omskriften ”In trouwen vast” (ill. 15).

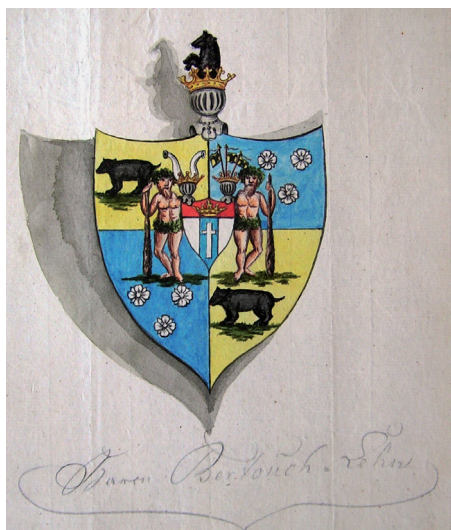

Ill. 16. Lensbaron Poul Godske de Bertouch-Lehn. – Miniature. Lungholm.

Baron Poul Godske de Bertouch-Lehn. – Miniature. Lungholm.

Det friherrelige Bertouch-Lehnske våben af 1828

Poul Godske von Bertouch (1796–1831) (ill. 16) blev ved kgl. resolution af 13. marts 1819 og patent af 1. februar 1828 optaget i friherrelig stand med navnet de Bertouch-Lehn.²⁸ Patentet er skrevet på latin, deraf partiklen *de* i navnet. Hans morfar, lensbaron Poul Abraham Lehn (1732–1804) havde 1. juli 1803 oprettet stamhuset Sønderkarle bestående af Lungholm og Højbygaard til fordel for ham. Lensbaron de Bertouch-Lehn havde ved køb forøget stamhusets jordtilliggende og fik ved erektionspatent af 1. februar 1828 af stamhuset oprettet baroniet Sønderkarle.²⁹ Noget våben for baroniet blev ikke fastsat i patentet.

Ill. 17. Udkast fra 1820 til det friherrelige våben for lensbaron Poul Godske de Bertouch-Lehn. – Rigsarkivet, København.

A sketch from 1820 showing the baronial coat of arms for the letters patent of Baron Poul Godske de Bertouch-Lehn. – The Danish National Archives, Copenhagen.

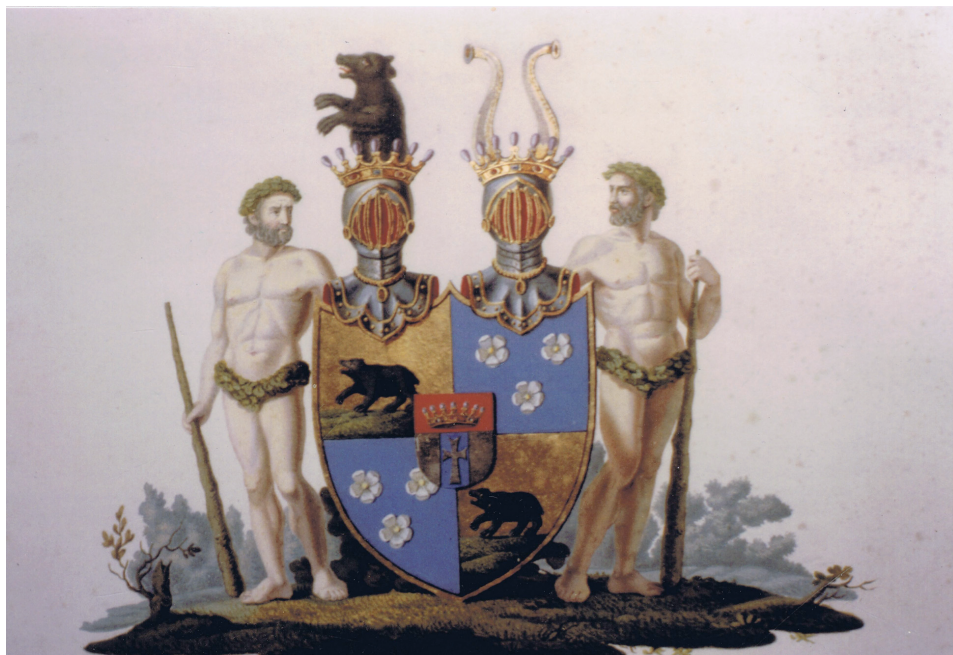
Som følge af tiltrædelsen til stamhuset, oprettelsen af baroniet og ophøjelsen i friherrestanden skulle det Bertouchske våben sammensættes med det friherrelige Lehn-ske våben af 29. november 1780. Lensbaron de Bertouch-Lehn indsendte i slutningen af 1820 udkast til et friherreligt våben til Lenskontoret. Den bevarede farvelagte tegning til våbenet viser et firdelt hovedskjold med et hjerteskjold. Hjerteskjoldet er det friherrelige Lehn-ske våben med de to kronede hjelme og hjelmtfigurer, der holdes af de Lehn-ske skjoldholdere, to vildmænd med hver en kølle. Hovedskjoldet med den kronede helm og hjelmtegn er en gentagelse af det adelige Bertouch-ske våben (ill. 17)³⁰. I slægten opbevares

et smukt udformet signet med dette våben, som derfor må have tilhørt lensbaron Poul Godske de Bertouch-Lehn.

Lenssekretæren, justitsråd Hans Henrik Frost bemærkede i skrivelse af 11. december 1820 til Danske Kancelli, at ”Denne Maade at forene Vaabenet er ganske upassende og hidtil endnu aldrig brugt.” Han foreslog i brev af 30. samme måned våbenet udført på samme måde som Kaas-Lehn, Rantzau-Lehn og Rosenørn-Lehn. Kammerherre, oberstløjtnant Henning Wichfeld til stamhuset Engestofte, som var medlem af administrationen for baroniet Sønderkarle, meddelte 1. februar 1821 på lensbaron de Bertouch-Lehn's vegne, at denne bifaldt det nye våben. Danske Kancelli bad i skrivelse af 20. samme måned Frost om at indsende en tegning til våbenet, hvilket skete vedlagt brev af 9. juni samme år. Kancelliet anbefalede herefter våbenet til kong Frederik VI, og ifølge kancelliets skrivelse af 14. juli 1821 til lensbaron de Bertouch-Lehn havde kongen ved resolution af 3. juli samme år approberet det.³¹

Hjerteskjoldet, i sølv en blå pæl belagt med et sølv passionskors under et rødt skjoldhoved, hvori en guld friherrekrone, sinister hjelmtegn med to sølv vesselhorn, og skjoldholderne, to naturlig farvede vildmænd med nedadvendte køller i den fravendte hånd, er en gentagelse af det friherrelige Lehn-ske våben fra 1780. Dog er den adelige krone i det Lehn-ske skjoldhoved ændret til en friherrelig krone. Passionskorset kaldes i patentet for et ”forlænget Sølvkors”.

Det firdelte hovedskjold og dekster hjelmtegn i det endelige våben er en gentagelse af det adelige Bertouch-ske våben.

Ill. 18. Lensbaron Poul Godske de Bertouch-Lehns våben i det friherrelige patent fra 1828. – Lungholm. *The coat of arms of Baron Poul Godske de Bertouch-Lehn as seen in the letters patent from 1828. – Lungholm.*

På hovedskjoldet ses to friherrelige hjelme hver med en friherrelig krone (ill. 18). Dekster hjelmklæde er blå og guld, sinister hjelmklæde blå og sølv. I en mere fin heraldisk streg er våbenet blevet tegnet af Lambert Reijers i 1984 (ill. 19).

Det friherrelige Bertouchske patent af 1839

Kammerjunker, attaché Ernst Rudolf von Bertouch (1808–1869) fik 23. januar 1839 kgl. bevilling på at føre titel af baron.³²

Han havde 27. november 1838 fra London sendt en ansøgning til kong Frederik VI om titel som baron, da "Deres Majestæt

har naadigen villet laane Øre til de Grunde, som foranledige min allerunderdanigste Bøn, og veed, at mit tilkommende Livs Skjæbne for endeel deraf er afhængig." Kongen ville ifølge brev af 15. december samme år bevillige von Bertouch den friherrelige titel, med mindre Danske Kancelli havde indvendinger med hensyn til dennes familieforhold. Kancelliet tiltrådte i skrivelse af 31. samme måned ansøgningen. Stiftamtmanden for Lolland-Falster, Mathias Reinhold von Jessen, indsendte derefter 3. januar 1839 en redegørelse for von Bertouchs familieforhold og havde ingen indvendinger. Bevillingen blev approberet af kongen.³³

Ill. 19. Baron de Bertouch-Lehns våben. – Tegning af Lambert Reijers 1984.
The coat of arms of Baron de Bertouch-Lehn. – Drawing by Lambert Reijers 1984.

Bevillingen nævner ikke et våben for Ernst Rudolf von Bertouch, men denne gren, der uddøde i mandslinjen i 1967 og på kvindesiden i 2004, førte det adelige skjold fra 1777 med en friherrelik krone på skjoldkanten.

Noter

1. Hovedværket om slægtens historie er Rud(olph) Bertouch(-Lehn): *Efterretninger om Slægten Bertouch i Danmark og Norge*. København 1944. Hertil Poul Holsteins utrykte stamtavle over slægten med indledning og heraldiske blasoneringer.

2. Michael Wilhelm Nordbakke: Georg von Bertouch und die Cäcilienakademie in Mecheln, i *Die Musikforschung*. 2007. Heft 1, s. 12–19.
3. Seneste udgivelser er Michael Wilhelm Nordbakke: Georg von Bertouch: Sonatas a 3, i: *Recent Researches in the Music of the Baroque Era*. Vol. 144. Middleton/Wisconsin 2006, og samme, Georg von Bertouch: Three Sacred Cantatas, samme serie, vol. 151, smst. 2008.
4. Stadtarchiv Wolfenbüttel: 11 Alt Gandersheim Fb1, VII, 6.
5. Die Bertouchs aus Bad Tennstedt. Ein Beitrag zur thüringischen Familienforschung. Von Walter Tröge, i: *Thüringer Heimatblatt*. Bd. 5. 1928, s. 37–40, 327–331; Walter Tröge: Die Bertouchs zu Bad Tennstedt und Weimar, i *Thüringer Bauernspiegel. Archiv für thüringische Stammes- und Familienforschung*. Heft Nr. 5. 7. Jahrgang, Mai 1930, s. 123–129; Die Vorfahren des Friedrich Justinus Bertuch (1747–1822) von H.K. Meyer, i *Thüringer Sippe. Beilage zur Thüringer Fahnlein*. 2. 1936, s. 83–86. – Talrige bøger er udgivet om Friedrich Justin Bertuch, f.eks. Gerhard R. Kaiser og Siegfried Seifert (udg.): *Friedrich Justin Bertuch (1747–1822)*. Verleger, Schriftsteller und Unternehmer im klassischen Weimar. Tübingen 2000.
6. Tröge, a.a. (1928), s. 38.
7. Johann Mattheson: *Grundlage einer Ehren-Pforte worin die tüchtigsten Capellmeister erscheinen sollen*. Hamburg 1740, nytryk Berlin 1910, s. 23f.
8. Indkomne breve til overkrigssekretæren. 1718–1740. Rigsarkivet.
9. Patent på Lungholm. – Danske Kancelli. A 113: Christian VII's adelige patenter (1766–1779), nr. 57. Rigsarkivet, København.
10. 860. Håndskriftsamlingen XIII. Individuelle samlinger vedr. personalhistorie: Genealogisk-Heraldisk Selskab. Specialia. B. 39 (under Bertouch). Rigsarkivet, København.
11. Kirkebogsekstrakter i Familien Bertouchs arkiv. Arkivnr. 5154, pk. nr. 13–15. Rigsarkivet, København.
12. Berthout genannt Bertouch. Ein altes Brabanter Dynasten-Geschlecht. Genealogisch-heraldische Skizze von E.J.A. von Bertouch, i *Vierteljahrschrift für Herold, Sphragistik und Genealogie*. Dritter Jahrgang. Berlin 1875, s. 267–365.
13. Rudolph Bertouch-Lehn: *La famille de Berthout dit Bertouch*. 1924. Manuskript, i NKS 3073, 4°. Det Kgl. Bibliotek, København.
14. Rud. Bertouch(-Lehn), a.a. (1944), s. IX, X, 4, 9.
15. *Genealogical-Historical Sketch of the Family of Berthout, known as Bertouch, an Ancient Dynastic Family of Brabant*. Compiled by V(ictor) v(on) B(ertouch). Launceston 1919.
16. *Norsk biografisk Leksikon*. Bd. 1. Oslo 2000, s. 294.
17. Detlev Schwennicke: *Europäische Stamm-tafeln. Neue Folge*. Bd. VIII. Marburg 1980, Tafel 26–28; Godfried Croenen: *Familie en Macht. De Familie Berthout en de Brabantse Adel*. Leuven 2003.
18. Rigsarkivets seglsamling. Seglbakke von Bertouch. Rigsarkivet, København.
19. Riksarkivet, Oslo.
20. Opbevares på Norsk Folkemuseum (1944) i Bygdøy ved Oslo.
21. Rigsarkivets seglsamling. Seglbakke von Bertouch. Rigsarkivet, København.
22. Poul Bredo Grandjean anfører i *Dansk Heraldik*. København 1910, s. 244, at turnerkra-ven, der er ukendt i dansk heraldik, i de Bertouchske segl måske kun skal opfattes som en almindelig skjoldfigur, da den ikke er lagt

på roserne. Her tager han fejl, turnerkraven anbringes normalt svævende.

23. Rigsarkivets seglsamling. Seglbakke von Bertouch. Rigsarkivet, København.
24. Patent på Lungholm. – Danske Kancelli. A 113: Christian VII's adelige patenter (1766–1779), nr. 57. Rigsarkivet, København. – Patentet er gengivet i Rud. Bertouch(-Lehn), a.a. (1944), s. 313f.
25. Danske Kancelli. A 125. Koncepter og indlæg til Christian VII's adelige patenter (1766–1779), nr. 57.
26. Schwennicke, a.a.
27. Schwennicke, a.a.
28. Patent på Lungholm. – Danske Kancelli. A 115: Friherrelige patenter efter 1808. Nr. 9, s. 16ff. Rigsarkivet, København. – Patentet er gengivet i Rud. Bertouch(-Lehn), a.a. (1944), s. 101, 315f.
29. Erektionspatent på Lungholm. – Patentet er gengivet i Rud. Bertouch(-Lehn), a.a. (1944), s. 100, 317f.
30. Danske Kancelli. A 127: Koncepter og indlæg til friherrelige patenter efter 1808. Nr. 9. Rigsarkivet, København.
31. Som note 35.
32. Bevilling i Familien Bertouchs Arkiv. Arkivnr. 5134, pakkenr. 34. – Danske Kancelli. A 115: Friherrelige patenter efter 1808. Nr. 13, s. 24. – Bevillingen er gengivet i Rud. Bertouch(-Lehn), a.a. (1944), s. 319.
33. Danske Kancelli. A 127: Koncepter og indlæg til friherrelige patenter efter 1808. Nr. 13. Rigsarkivet, København.

Samtlige illustrationer er fotograferet af kgl. våbenmaler Ronny Andersen.

Summary

The Danish noble family von Bertouch and Baron de Bertouch-Lehn descends from Georg Bertouch (1668–1743), who changed his name to Bertouch. He came from Thuringia in Germany, where his family had lived since the end of the 15th century if not earlier. He became an outstanding composer and took a doctor's degree in law before he went into Danish military service in 1693. He ended his military career as a Lieutenant-General and Commandant at the fortress of Akershus near Oslo in Norway.

Even though he descended from a distinguished German commoner family, a myth about another origin began when Georg Bertouch presumed that he descended from a French noble family de Bertouch.

When his grandson, the Chamberlain Ernst Albrecht von Bertouch (1745–1815) with his brothers and sisters in 1777 were naturalized as belonging to the Danish nobility, he enclosed a pedigree on his French ancestors. Later, another myth was created by the Prussian Privy Councillor Ernst Johan Albrecht von Bertouch (1831–1904). He presumed that the French noble family de Bertouch's spelling of the name, descended from the Brabantine family de Berthout.

Both myths are only fantasy, because the French ancestors never existed and the Brabantine family de Berthout became extinct in about 1511.

The French myth coloured the family's heraldry. Georg Bertouch only used a bear in his coat of arms, but already his son, Colonel Carl Rudolph de Bertouch (1709–1765) used a coat of arms where the ines-

cutcheon and the first and the fourth quarter have each three roses and a label. Those parts of the arms seem to refer to the French origin, especially as labels are unknown in Danish heraldry. In his last years, Carl Rudolph de Bertouch used a more simple coat of arms with only four quarters, in the first and the fourth the bear, in the second and third the three roses. This coat of arms was in use when the family became naturalized in 1777.

Ernst Albrecht von Bertouch's nephew, Poul Godske von Bertouch (1796–1831) erected in 1828 the Barony Sønderkarle in Lolland. The estate was bought by his grandfather on his mother's side, Baron Poul Abraham Lehn (1732–1804), and the baro-

nial charter from 1671 laid down that the new possessor had to combine his own (von Bertouch) name and arms with his mother's (Lehn) name and arms. The Lehn coat of arms was added in an inescutcheon, and Poul Godske von Bertouch was granted the title and name Baron de Bertouch-Lehn. Above the shield are placed two baronial helmets each with a baronial crown and the crests of von Bertouch and Lehn.

Another member of the family, attaché Ernst Rudolf von Bertouch (1808–1869) was in 1839 created Baron von Bertouch, but here no coat of arms was included in the letters patent. That branch became extinct in 2004.

Kongelige våbenmalere og heraldisk kunst

Af Ronny Andersen

De fineste heraldiske kilder i Danmark er de kongelige ordeners ridderbøger, der blev anlagt omkring 1690. Både Elefantordenens og Dannebrogordenens statutter pålægger ridderne at indsende deres våbener til maling i ridderbøgerne og maling på metalskjold til ophængning i ridderkapellet i Frederiksborg Slotskirke. Traditionen bliver stadig opretholdt, og nye riddere får både våbenet malet på metal og malet ind i ridderbøgerne, der for Elefantordenens vedkommende er nået til fjerde bind, mens Dannebrogordenens ridderbøger er nået til ellefte bind. Denne kontinuitet gør at man kan følge dansk – og til en vis grad udenlandsk – våbenkunst gennem mere end 300 år og følge strømninger, stilskeft og ikke mindst de forskellige våbenmaleres præg på våbentegningerne. En våbenmaler, ansvarlig for at male og i mange tilfælde at komponere våbener for ridderne, har været tilknyttet de kongelige ordener siden 1690'erne.

De kongelige våbenmalere har levet en relativ anonym tilværelse, og vi kender end ikke navnene på dem alle. Først i løbet af 1800-tallet begyndte våbenmalerne regelmæssigt at signere våbentegningerne i bøgerne. Nils G. Bartholdy har i to artikler beskæftiget sig indgående med især de tidlige riddervåbener, og også identificeret nogle af de tidligste våbenmalere.¹

Den første våbenmaler, der virkede indtil 1690, kender vi ikke navnet på. Hans stil er kendetegnet af kunstnerisk kvalitet,

Ill. 1. Andreas Liliencrons våben som Ridder af Dannebrogordenen, "Hvid Ridder", 1684.

The arms of Andreas Liliencron as Knight of the Order of Dannebrog, "White Knight", 1684.

der i barokkens formsprog formår at give liv til våbentegningerne.

Allerede ved ridderbøgernes anlæggelse var der en ganske fast skabelon for riddervåbenerne; ordensbåndet lægges op om hjelmen og omkranser skjoldet, mens hjelmklædet oftest kommer frem under eller bagved hjelmen. I Andreas Lilien-

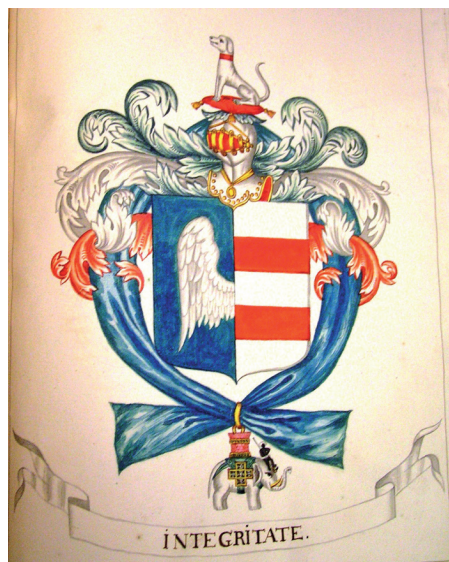

Ill. 2. Cai von Rumohrs våben som Ridder af Dannebrogordenen, 1684. Malet af Herman von Ham.

The arms of Cai von Rumohr as Knight of the Order of Dannebrog, 1684. Painted by Herman von Ham.

crons våben som Ridder af Dannebrogordenen, Hvid Ridder, ses det også at hjelmklædet ikke har en farve på ydersiden og er foret med metal, som det ellers er vanligt, men bølger ned omkring skjoldet i pastelagtige, skiftende farver (ill. 1).

Den allerede etablerede skabelon for ridervåbenerne følges af den næste våbenmaler i rækken, Herman von Ham, ridsemester (tegnelærer) ved det kongelige akademi, og han virkede indtil sin død i 1713.² Herman von Ham er den kunstnerisk bedste af de tidlige våbenmalere.

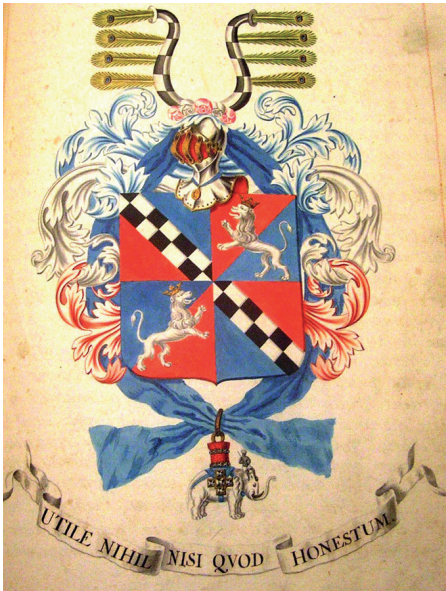
Ill. 3. Johann Heinrich von Ahlefeldts våben som Ridder af Elefantordenen, "Blå Ridder", 1717.

The arms of Johann Heinrich von Ahlefeldt as Knight of the Order of the Elephant, "Blue Knight", 1717.

Efter Herman von Hams død i 1713 daler våbentegningernes kunstneriske kvalitet, hvilket en sammenligning mellem kunstnerne dokumenterer. Ill. 2 viser våbenet for Cai von Rumohr, udført af Herman von Ham, mens ill. 3 viser våbenet for Johann Heinrich von Ahlefeldt af von Hams efterfølger.³

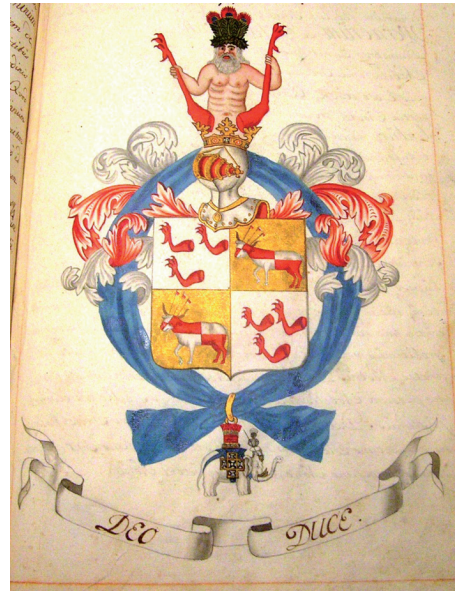
Navne på tre våbenmalere i 1700-tallet kendes; en våbenmaler Hanemann har signeret et enkelt våben i 1742, Frederik Christian van Bracht virkede 1742–1750, mens Andreas Thornborg var kongelig våbenmaler i årene 1756–1766.⁴

I 1727 er der igen kommet en meget dygtig kunstner til, hvis stil kan minde om

Ill. 4. Ivar Rosenkrantz' våben som Ridder af Elefantordenen, 1730.
The arms of Ivar Rosenkrantz as Knight of the Order of the Elephant, 1730.

von Hams. Et eksempel er Ivar Rosenkrantz' våben fra 1730 (ill. 4) hvor især hjelmen og hjelmfiguren er smukt udført. Nogle år senere er kvaliteten dalet igen. Våbenet for Werner von der Schulenburg fra 1739 er udført i en noget grov og ucharmerende stil. Især er vildmanden i hjelmfiguren kluntet udført (ill. 5).⁵ I den sidste halvdel af 1700-tallet svinger kvaliteten af våbentegningerne markant, og det er svært at se hvorvidt det er forskellige kunstnere, der er ansvarlig for våbenerne eller den samme kunstner, der maler efter forskellige og dårlige forlæg. Dog er det sandsynligt, at mindst tre, muligvis fire forskellige kunstnere er ansvarlige for tegningerne,

Ill. 5. Werner von der Schulenburgs våben som Ridder af Elefantordenen, 1739.
The arms of Werner von der Schulenburg as Knight of the Order of the Elephant, 1739.

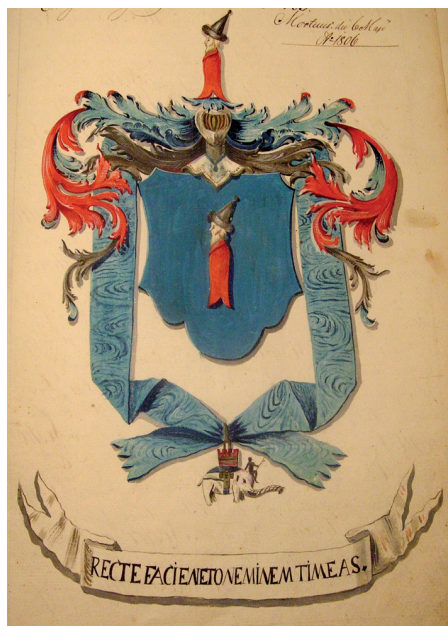
deriblandt nok Andreas Thornborg, der muligvis kan være ansvarlig for de mest kompetente af våbentegningerne.

Mod århundredets slutning har mindst to forskellige kunstnere malet i ridderbøgerne, og de er langt hen ad vejen hinandens modsætninger; den første maledede i 1770'erne, og har en grov og nærmest ekspressionistisk stil, som det ses i Henrik Gudes våben (ill. 6). I løbet af 1780'erne dukkede en svag kunstner op i ridderbøgerne. Han har blandt andet malet Wilhelm Huths våben (ill. 7) i en spag og tør stil, der vidner om at heraldikken er fremmed for kunstneren.

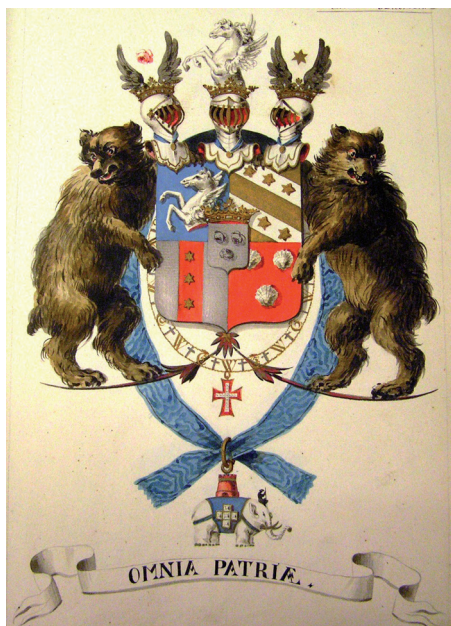
Ill. 6. Henrik Gudes våben som Ridder af Dannebrogordenen, 1777.
The arms of Henrik Gude as Knight of the Order of Dannebrog, 1777.

Den første halvdel af 1800-tallet domineres af våbenmaler Ole Larsen, der er virksom 1808–1852.⁶ I forhold til sine umiddelbare forgængere, er Ole Larsens stil pæn og balanceret, uden dog at være et eksempel på spændende våbenkunst. Skjoldholderne i Marcus Gerhard greve Rosencrones våben (ill. 8) er dog ganske vellykkede. Våbenet er et eksempel på at Dannebrogordenens kæde anvendes, hvor man normalt vil se ordensbåndet. Kæden er sandsynligvis brugt fordi indehaveren også er Ridder af Elefantordenen, og det ville være svært at få begge ordensbånd til at ligge om skjoldet.⁷

Ill. 7. Wilhelm Huths våben som Ridder af Elefantordenen, 1780.
The arms of Wilhelm Huth as Knight of the Order of the Elephant, 1780.

Ole Larsen dominerede første halvdel af 1800-tallet, og hans efterfølgere Carl Johan Løffler, Georg Hilker, Christian Rosenberg og Gustav Brock er ret gennemsnitlige våbenmalere. Herman Funch, der tiltræder i 1887, kommer til at dominere de næste 30 år. Funch har en lidt grov stil, men er habil når han får gode forlæg, som i våbenet for greve Körös-Topak (ill. 9). Forlægget malede den østrigske Ernst Krahl, der var mester for nogle fremragende våbenforlæg i denne periode. Derimod er Funch meget svag, når han selv komponerer og maler uden forlæg, hvilket kan ses i våbenet for en lang række danske Storkorsriddere i perioden.

Ill. 8. Marcus Gerhard greve Rosencrones våben som Ridder af Elefantordenen, 1809. Malet af Ole Larsen.

The arms of Marcus Gerhard count Rosencrone as Knight of the Order of the Elephant, 1809. Painted by Ole Larsen.

Herman Funchs efterfølger, Hans Chr. Gether-Caspersen, der tiltræder i 1919, er som Funch meget afhængig af forlæggene, men han er også meget loyal overfor dem og er en tilstrækkelig god kunstner til at kunne give våbenerne liv og en vis spændstighed.⁸ I Gether-Caspersens embedstid males der også våbener af Henning Schiøler og Ejnar Vindfeldt⁹ – især den sidste var ganske kompetent.

Gether-Caspersen dør i 1939, og i 1940 ansættes Johannes Britze, søn af den kendte gravør og heraldiker Friedrich Britze, og selv en førsteklases heraldiker,

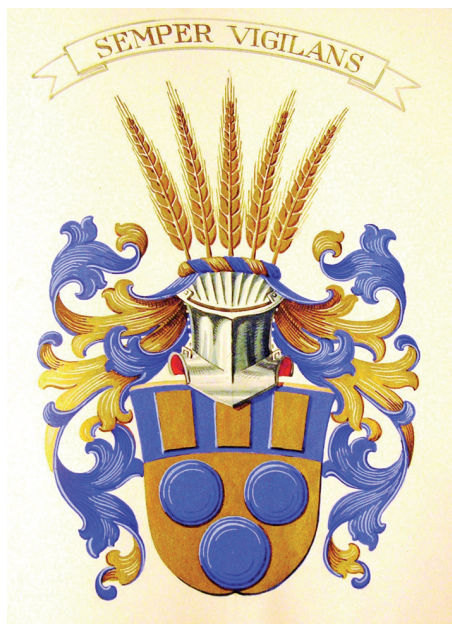

Ill. 9. Greve Körös-Topaks våben som Storkorsridder af Dannebrogordenen, 1889. Malet af Herman Funch.

The arms of Count Körös-Topak as Knight Grand Cross of the Order of Dannebrog, 1889. Painted by Herman Funch.

som våbenmaler. Hermed får Ordenskapitlet en kunstner af format. Som sine forgængere malede Britze også efter forlæg, men forholdt sig selvstændigt til dem, og tilføjede altid noget af sig selv i sine våbentegninger, dette udefinerlige der netop er kunsten.

Britze er også teknisk utrolig dygtig; hans penselstrøg er præcise og nøjagtige, farven ligger fladt og jævnt og han har sans for detaljerne. Erik Bohemans våben er et smukt eksempel på Britzes kunst (ill. 10). Aksene i hjelmfiguren er grafiske og strin-

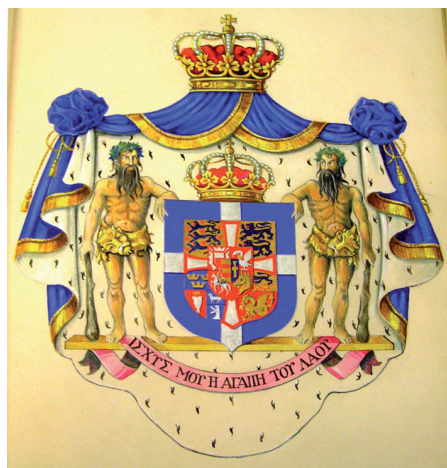

Ill. 10. Erik Carlsson Bohemans våben som Storkorsridder af Dannebrogordenen, 1942. Malet af Johannes Britze.

The arms of Erik Carlsson Boheman as Knight Grand Cross of the Order of Dannebrog, 1942. Painted by Johannes Britze.

gente, og hjelmens detaljer er et kapitel for sig. Bemærk også de fine penselstrøg i hjelmklædet. Som tysk af fødsel, havde Britze kæmpet på tysk side under 1. verdenskrig, og havde derigennem kontakt til tyske veteranforeninger i Danmark, og dette kombineret med en politisk naivitet kom ham til skade under den tyske besættelse af Danmark. Som følge af unational optræden under besættelsen blev Britze afskediget som våbenmaler i 1945.¹⁰

Britze efterfulgtes af Franz Sedivý som kongelig våbenmaler, og han var ligeledes

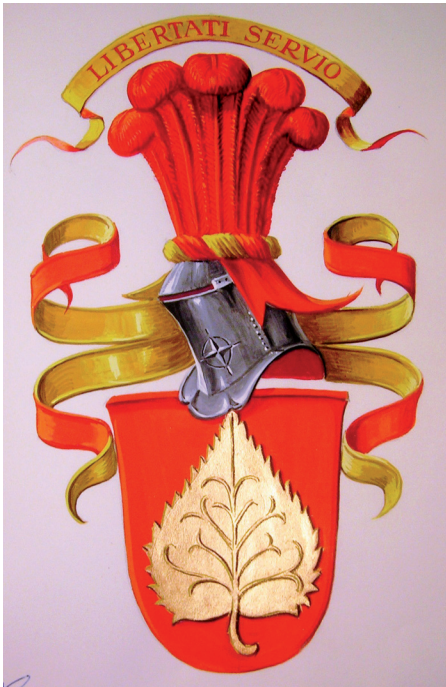

Ill. 11. Kong Konstantin II af Grækenlands våben (som kronprins) som Ridder af Elefantordenen, 1962. Malet af Franz Sedivý.

The arms of King Constantine II of Greece (as Crown Prince) as Knight of the Order of the Elephant, 1962. Painted by Franz Sedivý.

en fremragende kunstner, der sætter sit helt eget præg på våbentegningerne. Sedivý var mere ekspressiv end Britze, og har ofte finurlige detaljer – et studie af Sedivýs skjoldholdende vildmænd vil afsløre, at ikke to er ens. Et eksempel er kong Konstantin II af Grækenlands våben som kronprins (ill. 11). Sedivý udførte meget omhyggelige forarbejder til hvert våben, hvilket hans skitsebog, der befinder sig i Ordenskapitlets arkiv, kan bekræfte.¹¹

Aage Wulff, der efterfølger Sedivý i 1968, afslutter denne gennemgang af de kongelige våbenmalere. Wulff havde en dynamisk stil, der repræsenterer det bedste i heraldikken. Wulff kunne kombinere heraldikkens middelalderlige enkelthed med en realisme i udførelsen, især hvad angår behandlingen af lys og skygge, som

Ill. 12. Otto K. Linds våben som Storkorsridder af Dannebrogordenen, 1985. Malet af Aage Wulff.
The arms of Otto K. Lind as Knight Grand Cross of the Order of the Dannebrog, 1985. Painted by Aage Wulff.

i våbenet for Otto K. Lind (ill. 12). Hjelmklæder og hjelme var Wulff en mester udi; ikke to hjelmklæder er ens, og hjelme er næppe tegnet bedre i dansk heraldik.

Udover hjelme og hjelmklæder tegnede Wulff løver på en meget karakteristisk måde, der netop fangede den balance, den gode heraldik skal have, balancen mellem naturalisme og det abstrakte. I våbenet for Prins Henrik (ill. 13) ser vi løver i og udenfor skjoldet, der er fuldgylde eksempler på "den Wulffske løve", samtidig med den elegante behandling af hermelinkåben.¹²

Ill. 13. Prins Henriks våben som Ridder af Elefantordenen, 1967. Malet af Aage Wulff.
The arms of Prince Henrik as Knight of the Order of the Elephant, 1967. Painted by Aage Wulff.

I øvrigt er det interessant, at både Britze og Wulff havde en løs tilknytning til Ordenskapitlet før deres ansættelse. Britze tegnede forlæg til Gether-Caspersen, og Wulff til Sedivý. Et eksempel på det sidste er forlægget til våbenet for Jep Lauesen Frost (ill. 14). En del af Sedivýs og Wulffs danske Storkorsvåbener kan ses i S.T. Achens artikel om Storkorsvåbener fra 1984.¹³

Denne gennemgang af 300 års heraldisk kunst har vist forskellige kunstneres mere eller mindre heldige forståelse af heraldikken og heraldikkens æstetik. Den generelle krise i den heraldiske kunst i 17- og 1800-tallet ses også klart i ridderbøgerne. Til gengæld ses også heraldikkens renæssance i 1900-tallet klart, især fra 1940 og frem-

FROST

Ill. 14. Forlæg til Jep Lauesen Frosts våben som Storkorsridder af Dannebrogordenen, 1964. Malet af Aage Wulff.

Sketch of the arms of Jep Lauesen Frost as Knight Grand Cross, 1964. Painted by Aage Wulff.

efter, hvor Johannes Britze, Franz Sedivý og Aage Wulff satte præg på dansk ordensheraldik.

Afhængigheden af forlæg er hos nogle kunstnere tydelig; våbenmalere som Funch og Gether-Caspersen var habile kunstnere, og kunne male virkeligt flotte våbener, hvis de havde et godt forlæg. Hvis de derimod var på egen hånd, eller havde mindre heldige forlæg, blev resultatet tilsvarende derefter.

Så hvad kendetegner den gode heraldiske kunst og kunstner? Den gode heraldiske

kunst er unik, derved at kunstneren sætter sit personlige præg på de våbener der males. Både Britze, Sedivý og Wulff arbejdede efter forlæg, der loyalt blev fortolket, men det er alligevel tydeligt at se hvornår det er netop Britze, Sedivý eller Wulff, der har malet et våben. Derudover kunne alle tre skabe nye, fantastiske våbener til især storkorsriddere, og disse nykomponerede og nytegnede våbener er de mest dynamiske og de mest fremragende i deres produktion.

Denne artikel bygger på et foredrag holdt på det 4. nordiske heraldiske kollokvium afholdt 4.–6. maj 2007 på Frederiksborg Slot, Hillerød

Noter

- 1 Nils G Bartholdy: Tilblivelsen af våbenerne for riddere af Dannebrog i det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede. *Heraldisk Tidsskrift* nr. 27, 1973, s. 311–325, Nils G. Bartholdy: Ordensridderheraldikken i Danmark. *Kongelige Ordener*, 1980, s. 17–20. De fleste af de kendte våbenmalere er nævnt i *Weilbachs Kunstnerleksikon*, nu søgbar via hjemmesiden Kunstindeks Danmark, www.kid.dk. En del af baggrundsoplysningerne til denne artikel er fundet her.
- 2 Bartholdy 1973, s. 319, Bartholdy 1980, s. 19.
- 3 Begge illustrationer er fra en kopibog over riddervåbenerne for begge ordener, der findes i Ordenskapitlets arkiv. Bogen er anlagt under von Ham og fortsat af efterfølgeren. Se også Bartholdy 1973, s. 318–319. Kopibogens våbentegninger er i modsætning til ridderbøgernes tegninger ikke malet med metalfarve, når der optræder guld, men derimod

- med gult, hvilket gør at kopibogens tegninger i visse tilfælde er i bedre stand end ridderbøgernes.
- 4 Bartholdy 1980, s. 19.
 - 5 Sammenlign eventuelt dette våben med våbenet for Hans Georg von der Schulenburg, hvid ridder 1684, våbenet malet af von Hamca. 1693, der ses i *Kongelige Ordener*, overfor s. 17.
 - 6 I 2004 tilgik der Frederiksborgmuseet et portræt af Ole Larsen, se *Carlsbergfondets årsskrift* 2005, s. 130.
 - 7 Rosencrone blev Ridder af Dannebrogordenen (efter 1808 svarende til Storkors af Dannebrogordenen) 1777. Det kan i øvrigt bemærkes, at han som Ridder af Dannebrogordenen anvendte valgsproget *Trahimur trahentes* og dermed har valgt et nyt som Ridder af Elefantordenen 1809.
 - 8 Et selvportræt af Gether-Caspersen findes i Knud Gether: *Middelalder-familier i Flensborg og Nordfrisland og deres efterkommere i Danmark, Tyskland og Norge: Et bidrag til Sønderjyllands personalhistorie*. Bd. 1–2. Lyngby 1986–1987, bd. 1, s. 812.
 - 9 Bartholdy 1980, s. 19.
 - 10 En nekrolog over Britze findes i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 2, 1960, s. 81–82.
 - 11 En nekrolog over Sedivý findes i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 29, 1974, s. 424–425.
 - 12 En nekrolog over Wulff findes i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 89, 2004, s. 415–416.
 - 13 Sven Tito Achen: Danske storkorsvåbener gennem 25 år. *Heraldisk Tidsskrift* 49–50, 1984, s. 56–81.

Kongevåpenet og 1905

– en kommentar til Hans Cappelens artikkel

Av Trond Norén Isaksen

I Heraldisk Tidsskrift nr. 94 fra oktober 2006 skriver Hans Cappelen om endringene som ble gjort i det norske riksvåpenet i forbindelse med unionsoppløsninga i 1905 og skapelsen av et nytt norsk kongevåpen.¹

Cappelen nevner den framtidige riksentikvar Harry Fett og den danske arkivaren Anders Thiset som “[t]o av hovedmennene bak omformingen”, men forbigår historikeren Yngvar Nielsen, professor i geografi og inntil 1905 tett knyttet til det svensknorske kongehuset. I sine dagbøker kommer Nielsen med en del opplysninger som kan være av interesse som et supplement til Cappelens artikkel. Dagbøkene finnes i Håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket i Oslo og var blant kildematerialet jeg benyttet til min masteroppgave om det svenske tronkandidaturet i forbindelse med unionsoppløsninga.²

Samtidig med at Stortinget 7. juni 1905 enstemmig vedtok en erklæring om at unionen med Sverige var oppløst, bestemte Stortinget mot fem stemmer å tilby kong Oscar II å utse en prins av sitt hus til Norges konge på betingelse av at denne prinsen fraskrev seg arveretten til den svenske tronen. Kong Oscar ga ikke umiddelbart noe klart svar, noe som innebar at det bernadotteske kandidaturet levde videre side om side med det uoffisielle danske kandidaturet helt fram til Oscar II fraskrev seg den norske tronen på vegne av seg selv og

sin slekt 26. oktober 1905. Den av Bernadotte-prinsene Norge først og fremst hadde i tankene, var Oscar IIs tredje sønn, prins Carl, mens kongen selv tilbød sin nest eldste sønn, prins Oscar Bernadotte. Denne var imidlertid ikke omfattet av det norske tilbudet ettersom han på grunn av sitt borgerlige ekteskap ikke lenger tilhørte kongehuset og kongens mottilbud ble derfor avvist.

9. juli 1905 skrev Yngvar Nielsen i dagboka at han dagen i forveien var blitt innkalt til en samtale med utenriksminister Jørgen Løvland. “Stillingen var nu lovende, og det bar imod en Bernadotte, nærmest Prins Carl. Naar alt var ordnet, og denne godkjent som vor Konge, da var det nødvendigt at han straks kom hertil”, refererte Nielsen fra samtalen. Når den nye kongen kom til landet, “skulle alle Emblemer være i Orden” og til dette formålet ønsket regjeringa Nielsens assistanse, eventuelt med Harry Fett som medhjelper.

“Jeg tilsagde min Medvirkning”, skrev Nielsen. “Jeg mente ogsaa, at der nu var Tid til at optage de gamle norske Kongefarver, rødt og gult, ved Siden af Rigsfarverne, – det ene i Tilknytning til det gamle norske Kongedømme, det andet som Symbol paa Udviklingen efter 1814”.³

Cappelen spør seg i sin artikkel om hvorfor kongens slektsvåpen ikke kom med i kongevåpenet i 1905 og foreslår at slektsvåpenet “kunne for eksempel ha stått

Mens Bernadotte-våpenets ene halvdel viser ei bru, en ørn og Karlsvogna, er det i Pontecorvos byvåpen en ravn som sitter på brua og som har gitt byen dens navn. Her er dagens utgave av byvåpenet slik det framstår på en offentlig idrettsbane i Pontecorvo. Foto:Trond Norén Isaksen.

i et lite skjold lagt på brystet til den norske løven” og nevner to middelalderske eksempler på at så skjedde.⁴

Dette var en problemstilling som Yngvar Nielsen balte med sommeren 1905: “Vanskeligheden var, at forene det kgl. Familievaaben (Pontecorvo) med vort usammensatte Rigsvaaben, der ikke byder Plads for noget Hjertervaabenskjold. Jeg henledede Tanken paa et særligt Kongeflag, rødt med den gyldne Løve. Men heller ikke der bliver det at finde en Plads for Ravn og Broen”.⁵

Ei uke etter møtet med utenriksministeren kom Yngvar Nielsen tilbake til saken i dagboka: “Min Betænkning om det nye Kongeflag blev igaar overleveret Løvland. I dag har hans Expeditionschef Bryn sendt Gravør Brun til mig for at konferere om Tegninger. Mit principale Forslag var at optage det gamle røde Kongeflag med den kronede gyldne Løve. Brun gav mig et Aftryk af det nye kgl. Udenrigsdepartementets Segl; det er af disse forskjellige Smaatræk klart, at vor Regjering forbereder sig paa at kunne proklamere en bestemt

Tronkandidat og det forholdsvis snart. Alle Emblemer o. lign. skal i Forveien være færdige”.⁶

Som kjent var det ikke prins Carl av Sverige, men prins Carl av Danmark, som holdt inntog i Kristiania seinhøsten 1905. Et par måneder seinere fikk Yngvar Nielsen vite av Løvland at han var blitt delvis ført bak lyset da han jobbet med utforming av riks- og kongevåpen. “Jeg talte adskil- ligt med Løvland”, skrev han i dagboka 1. februar 1906. “Han oplyste bl.a., at de første Forespørgsler angaaende den danske Prins som Tronkandidat havde gaaet allerede i Juni gjennom Hegermann-Linden- crone i Berlin. Da jeg i Juli 1905 var Kon- sulent angaaende Flag og Vaaben, gjaldt det i Virkeligheden denne Sag, idet man da havde Tanke paa, at den danske Prins virkelig kunde komme hertil og dele Skjæbne med os”.⁷

Til slutt kan det knyttes en kommentar til Pontecorvo-våpenet. Daværende mar- skalk Jean-Baptiste Bernadotte hadde 5. juni 1806 av keiser Napoléon I blitt ut- nevnt til regjerende fyrste og hertug av Pontecorvo, en liten by omtrent halvveis mellom Roma og Napoli, og Bernadottene har siden den gang ført Pontecorvo-våpe- net som sitt slektsvåpen. Hans Cappelen omtaler det som “bernadottenes bro, ørn og stjerner”,⁸ mens Yngvar Nielsen brukte uttrykket “Ravnen og Broen”.

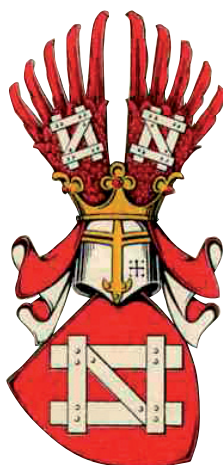
I dag er det ganske riktig en ørn som figurerer i det bernadotteske slektsvåpenet, men dette dreier seg åpenbart om en for- vanskning. Ved besøk i Pontecorvo i januar 2008 har jeg ved selvsyn kunnet konstatere at det er en ravn og ikke en ørn som opp- trer i byvåpenet. Bynavnet betyr således “ravnebrua”.

Noter

1. Hans Cappelen: Norge i 1905: Gammelt riks- våpen og nytt kongevåpen, i *Heraldisk Tids- skrift*, bind 10, nr. 94, oktober 2006).
2. Trond Norén Isaksen: *Halvt for Norge? – Berna- dottene og det norske tronfølgespørsmålet, 1850-1905* (masteroppgave i historie, Univer- sitetet i Oslo, 2006).
3. Yngvar Nielsens “Optegnelser”, 9. juli 1905, bind XIX (Nasjonalbiblioteket, Håndskriftsam- lingen).
4. Cappelen 2006: 162.
5. Yngvar Nielsens “Optegnelser”, 9. juli 1905, bind XIX (Nasjonalbiblioteket, Håndskriftsam- lingen).
6. Yngvar Nielsens “Optegnelser”, 15. juli 1905, bind XIX (Nasjonalbiblioteket, Håndskriftsam- lingen).
7. Yngvar Nielsens “Optegnelser”, 1. februar 1906, bind XX (Nasjonalbiblioteket, Hånd- skriftsamlingen).
8. Cappelen 2006: 162.

Otto H. M. baron Haxthausen

1925–2008

Det er vemodigt endnu en gang at skulle sige farvel til en gammel heraldisk ven, som er gået bort.

Otto Haxthausen var medlem af Heraldisk Selskabs styrelse 1964–67 og 1970–83 og var tidligt et af de ofte optrædende forfatternavne i Heraldisk Tidsskrift. Hans to tidligste artikler omhandler det lidet kendte fænomen, ”den heraldiske skygge” og var inspireret af en korsfarers seglstampe fra 1200-tallet, som Haxthausen fandt i en antikvitetshandel i Jerusalem under sit ophold som militær FN-observatør i Palæstina i 1959. Også andre artikler og en stribe anmeldelser blev der tid til på kasernen i Vordingborg og andre steder, hvor han blev udstationeret.

Vi er flere, der husker det heraldiske billedlotteri, som han fremstillede og sendte hjem, mens han var udstationeret

på Kypern i 1960’erne, og som vi i mange år havde lærerig fornøjelse af på Københavnsafdelingens julemøder. Det eksisterer stadig og burde igen tages i anvendelse ved passende lejlighed.

Haxthausen var med sin entusiasme og lethed ved at formulere sig skriftligt en naturlig afløser for Sven Tito Achen som redaktør af tidsskriftet i 1970. Fra hjemmet i Snesere redigerede han med sikker hånd de to årlige hefter frem til 1979. Det er klart, at redaktøren selv bidrog flittigt til tidsskriftet med artikler, småstykker og anmeldelser. Han leverede f. eks. en længere omtale af Dronning Margrethe II’s nye våben i 1973, men især var det midaldrelseren og dens heraldiske manifestationer der havde hans interesse, ikke mindst de seglstamper der fra tid til anden dukkede op. Også den heraldiske udsmyk-

ning på kirkeinventar blev genstand for hans skarpsindige undersøgelser og med stor sikkerhed identificeret.

Haxthausens store interesse for heraldik ledte ham også ind på en kortvarig bane som udgiver. I 1977 udgav han i facsimile den lille bog ”Vaaben-Konsten” fra ca. 1730, den ældste lærebog i heraldik på dansk, og et par år tidligere havde han forestået en postkortudgivelse af en fremstilling fra 1591 af James III af Skotland og hans dronning, Christian I’s datter Margrethe, sidstnævnte i en klædedragt med det danske våben.

Kort før sin fratræden fra redaktørposten havde Haxthausen slået sig ned i Sydfrankrig, men det afbrød på ingen måde hans

lyst til at skrive om heraldiske emner til tidsskriftet. En tilbagevendende ”klumme” var hans ”Brev fra Aix” med løst og fast fra heraldikkens verden, ofte med udgangspunkt i hans nye omgivelser. Hans bidrag var altid opmuntrende indslag, som glædede redaktør og læsere – i øvrigt undertiden illustreret af forfatteren selv.

I sin mangeårige udlændighed, senest i Monaco, holdt han forbindelsen ved lige med mange gamle venner, for hvem det årlige julebrev var en kær tradition. I de senere år mindsledes bidragene til tidsskriftet, men tilbage står mindet om en munter kommentator, en gentleman af den gamle skole.

Allan Tønnesen

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). *Referencer* og *litteratur* medtages af pladshensyn ikke, men indsættes evt. i *Noter*. Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Artikler modtages helst på diskette/CD/DVD sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af ordelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. *Noterne* følger samlet sidst efter teksten. Diskette eller CD/DVD leveres som WP 5.1, ASCII-format, MacWrite, Word eller RTF.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, *noterne* skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artikkel.

Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig som udgiver af Heraldisk Tidsskrift retten til at publicere sammenfatninger af artiklerne på selskabets hjemmeside og i internationale forskningsdatabaser.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 99

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Frederiksholms Kanal, 26D, st. th., DK-1220 København K, Danmark.

- info@arsheraldica.dk

Fil dr Inga von Corswant-Naumburg, Trädgårdsvägen 2A, SE-182 47 Enebyberg, Sverige.

- voncorswant-naumburg@telia.com

Redaktør, cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

- poulholstein@hotmail.com

Historiker, forfatter Trond Norén Isaksen, M.A., Anna Kreftings vei 62, N-1348 Rykkinn, Norge. - trondni@hotmail.com

Redaktør, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark. - mail@allantonnesen.dk

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Frederiksholms Kanal, 26D, st. th., DK-1220 København K, Danmark.

- info@arsheraldica.dk (salgsansvarlig).

Civ.ek., ekon.mag. Martin Asker, Bryggaregatan 2, SE-227 36 Lund, Sverige. - asker@heraldik.se

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2. t. h., DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

- nils.bartholdy@email.dk

Amanuens, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, FI-201 01 Åbo, Finland. - tom.bergroth@turku.fi

Fil.stud. Jens Christian Berlin, Gibraltargatan 58, SE-412 58 Göteborg, Sverige. - epost@jenschristian.se (webredaktør).

Heraldisk rådgivare, hum.kand. Wilhelm Brummer, Kyrkogatan 5 A 2, FI-001 70 Helsingfors, Finland.

- wilhelm@debrummer.net

Advokat Hans Cappelen, Postbox 1348 Vika, N-0113 Oslo, Norge. - hac@hartsang.no

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark. - poulholstein@hotmail.com (redaktør).

Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Tesdorpsvej 59, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

- pkk@ifs.ku.dk (næstformand).

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark. - bo.moller@privat.dk (kasserer).

Førstekonsulent, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge. - heraldikk@gmail.com

Innanhússarkitekt Stefán Snæbjörnsson, Núpaland 2 -(401), IS-201 Kópavogur, Island. - designpromotion@simnet.is

Hovrättsfiskal, jur.kand. Martin Sunnqvist, Hantverkaregatan 9 D, SE-261 51 Landskrona, Sverige.

- sunnqvist@yahoo.com (sekretær).

Redaktør, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark. - mail@allantonnesen.dk (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

- vogt@hum.ku.dk

